

ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ
ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ЧЕРКАСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ
ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

*Упровадження Державних стандартів
початкової та загальної середньої освіти*

О.В. Крутенко

**ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ
ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО
ЗАКЛАДУ ВІДПОВІДНО ДО ВИМОГ НОВИХ
ДЕРЖАВНИХ ОСВІТНІХ СТАНДАРТІВ**

Черкаси

2014

ББК - 74.200.24

К. 84

Рекомендовано до друку Науково-методичною радою ЧОПОПП.

Протокол № 2 від 28.05. 2014 року

Автор-укладач:

Крутенко О.В., доцент кафедри педагогіки Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради, кандидат педагогічних наук

Рецензенти:

Степанова Н.М., кандидат філософських наук, методист лабораторії суспільно-гуманітарних дисциплін Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради;

Бугайчук Н.В., методист лабораторії виховної роботи Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради

К.84 Крутенко О.В. Формування ключових компетентностей учнів загальноосвітнього навчального закладу відповідно до вимог нових державних освітніх стандартів. Загальнокультурна компетентність: науково-методичний посібник /О.В. Крутенко. - Черкаси: ЧОПОПП, 2014. – 68с.

ЗМІСТ

Теоретичний аспект проблеми формування загальнокультурної компетентності.....	4
Методичні засади формування загальнокультурної компетентності учнів загальноосвітньої школи.....	11
Виховний процес як засіб формування загальнокультурної компетентності.....	11
Формування загальнокультурної компетентності засобами навчальних предметів.....	12
Додатки.....	15

Теоретичний аспект проблеми формування загальнокультурної компетентності

Сучасний етап розвитку людства характеризується беззаперечним впливом наслідків глобалізації та інформатизації світового співтовариства. Це знаходить своє відображення й в освітньому процесі, оскільки саме він в першу чергу відчуває на собі кардинальну трансформацію практично всіх сфер життєдіяльності суспільства. Як зазначалося вище, одним із найголовніших шляхів підвищення якості загальної середньої освіти на даному етапі стає компетентнісний підхід як ключова методологія модернізації усього навчально-виховного процесу.

Усе частіше звучить думка про необхідність гуманізації та гуманітаризації сучасної освіти, які актуалізують культурологічну (загальнокультурну) складову програм усіх шкільних предметів та позакласної роботи. Такий підхід сприяє тому, що особистість має можливість усвідомити себе як частину нескінченної та безмежної світової культури. Пізнання глибин власної душі в такому разі відбувається на основі діалогу культур, що забезпечує можливість пізнати себе в своїй власній культурі, примножуючи культуротворчий досвід людства. Саме в процесі культурологічної підготовки може відбуватися діалог людей, націй, народів, особистості і суспільства, людини і природи, людини і людини [5, с. 3-5].

Актуальність культурологічного підходу підкреслює В. Г. Кремінь: «Суспільство стає все більш людиноцентристським. Індивідуальний розвиток особистості за таких умов стає, з одного боку, основним показником прогресу, а з другого – головною передумовою подальшого розвитку суспільства. Ось чому найпріоритетнішими сферами в ХХІ ст. стають наука як сфера, що продукує нові знання, та освіта як сфера, що олюднює знання і, насамперед, забезпечує індивідуальний розвиток людини" [6; стор. 6].

Зміна парадигми зі «знанієцентризму», тобто прагнення освітнього закладу дати школярам раціональне знання, на парадигму культуровідповідності і культуротворчості освіти дає шанс забезпечити освоєння усіма суб'єктами навчально-виховного процесу гуманітарних і культурних цінностей ("культуроцентризм") [5; стор. 3-5].

Вважаємо за необхідне ще раз дати визначення поняттю

компетентність: це **набута у процесі навчання інтегрована здатність учня, що складається із знань, умінь, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці.** Є потреба наголосити на тому, що будь-яка компетентність ні в якому разі не зводиться суто до знань чи тільки до вмінь. Як зазначає А.Хуторської, «компетентність є сферою відносин, що існують між знанням і дією в людській практиці» [9]. Тобто, про сформовану компетентність можна говорити лише за умови наявності хоча б мінімального досвіду застосування компетенції. З огляду на це, **науковець виділяє наступні функції компетентностей у навчанні:**

- є відображенням соціального замовлення на мінімальну підготовленість молодих громадян для повсякденного життя в навколишньому світі;
- є умовою реалізації особистісних сенсів учня в навчанні, засобом подолання його відчуження від освіти;
- задають реальні об'єкти навколишньої дійсності для цільового комплексного використання знань, умінь і способів діяльності;
- задають мінімальний досвід предметної діяльності учня, необхідний для надання йому здатностей та практичної підготовленості по відношенню до реальних об'єктів дійсності;
- присутні в різних навчальних предметах та освітніх галузях, тобто є метапредметними елементами змісту освіти;
- дозволяють пов'язати теоретичні знання з їх практичним використанням для рішення конкретних задач;
- являють собою інтегральні характеристики якості підготовки учнів і засоби організації комплексного особистісного й соціально значущого освітнього контролю [9].

Одна із **ключових компетентностей – загальнокультурна.** Вона визначається як здатність учня аналізувати та оцінювати досягнення національної та світової культури, орієнтуватися в культурному та духовному контексті сучасного суспільства, застосовувати методи самовиховання, орієнтовані на загальнолюдські цінності.

Корисним для аналізу й розуміння є трактування загальнокультурної компетентності, яке подано в матеріалах дискусій, що були організовані у рамках проекту ПРООН «Освітня політика та освіта „рівний – рівному”» ще в 2004 р., а саме: загальнокультурна компетентність стосується сфери розвитку культури особистості та суспільства в усіх її аспектах та передбачає

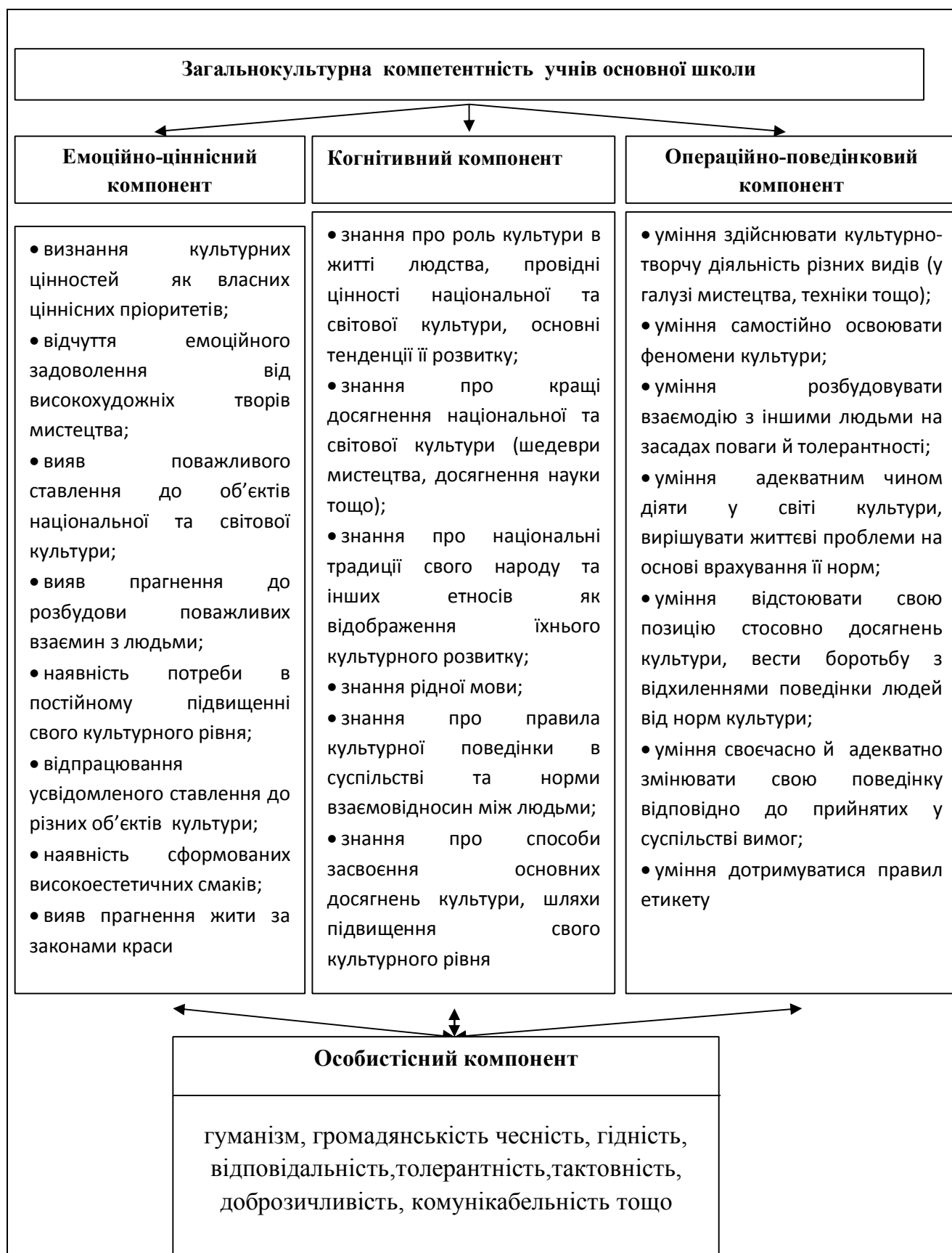
формування культури міжособистісних відносин, оволодіння світовою та вітчизняною культурною спадщиною, принципи толерантності, плюралізму і дозволяє особистості:

- аналізувати й оцінювати найважливіші досягнення національної, європейської та світової науки і культури;
- орієнтуватися в культурному та духовному контекстах сучасного українського суспільства;
- застосовувати засоби й технології інтеркультурної взаємодії;
- знати рідну й іноземні мови, застосовувати навички мовлення та
- норми відповідної мовної культури, інтерактивно використовувати рідну й іноземні мови, символіку та тексти;
- застосовувати методи самовиховання, орієнтовані на систему
- індивідуальних, національних і загальнолюдських цінностей, для
- розроблення й реалізації стратегій і моделей поведінки та кар'єри;
- опановувати моделі толерантної поведінки та стратегії;
- конструктивної діяльності в умовах культурних, мовних;
- релігійних відмінностей між народами, різноманітності світу й
- людської цивілізації [7].

Коли мова йде про формування загальнокультурної компетентності конкретного школяра, то мається на увазі, що загальнокультурна компетентність проявляється як складне особистісне утворення, яке охоплює знання та орієнтації на цінності національної і світової культури, а саме: повагу до традицій, злагоду між людьми, толерантність та уміння почути й зрозуміти інших. ЗК забезпечує здатність орієнтуватися на загальнолюдські цінності у власній поведінці та міжособистісних стосунках.

Як зазначає С.Мельник, феномен загальнокультурної компетентності можна представити як інтегроване новоутворення особистості, що виступає сформованим результатом засвоєння системи знань про світ культури у сукупності з відповідними вміннями, цінностями, ставленнями. Сформована загальнокультурна компетентність свідчить про те, що людина має певні морально-особистісні якості, які допомагають їй правильно визначати роль культури, орієнтуватися в її продуктах, узгоджувати власну поведінку з загальноприйнятими моральними нормами і культурними

цінностями. Спираючись на дослідження таких науковців, як В. Болгаріна, О. Пометун, С. Троянська та інших, С.Мельник пропонує структуру загальнокультурної компетентності підлітків представити у вигляді взаємопов'язаних компонентів – емоційно-ціннісного, когнітивного, операційно-поведінкового та особистісного [8].

Культурний досвід можна трактувати як синтез елементів культури, який передається в першу чергу через зміст шкільної освіти. Оскільки однією із цілей загальної освіти є оволодіння школярами культурним досвідом в усьому його різноманітті, то очікуваним результатом має стати загальнокультурна компетентність, яку можна вважати найважливішим показником досягнення певного рівня освіченості та вихованості людини.

Для більш глибокого розуміння означеної проблеми є потреба у визначенні дефініції «культура», яку розглядають як «сукупність усіх видів перетворювальної діяльності людини і суспільства, а також результатів цієї діяльності, що втілилися в матеріальних і духовних цінностях» [1]. Як зазначено у «Культурологічному словнику, культура – це сукупність духовних цінностей і норм, притаманних великій соціальній групі, суспільству, народу, нації. Таким чином, джерелом формування загальнокультурної компетентності виступають культурні надбання української нації та усього людства як сукупність загальнолюдських норм і цінностей.

Разом з пізнанням та осмисленням значення матеріально-духовних цінностей відбувається процес набуття нею школярами досвіду морально-ціннісного ставлення до самого себе як особистості, до оточуючих, до навколишнього світу, до минулого і майбутнього. З огляду на це можна говорити про надзвичайно важливе значення сформованої та розвиненої загальнокультурної компетентності. Адже загальна культура є тим чинником, який сприяє емоційній поліфонічності людини, в якій би сфері вона не працювала. Крім того, здатність розуміти загальнолюдські цінності в усіх їхніх проявах активізує інтелектуальну сторону діяльності особистості. Дехто з науковців вважає загальнокультурну компетентність провідною конструкцією духовності особистості, яка характеризується ціннісною орієнтацією думок, бажань та шляхетністю вчинків [3; стор. 53-58].

Оскільки загальнокультурна компетентність є ключовою, то рівень її сформованості можна трактувати як інтегрований результат навчальної діяльності учнів по засвоєнню змісту освіти, тобто усіх освітніх галузей: «Мови і літератури», «Суспільствознавства», «Мистецтва», «Математики», «Природознавства», «Технологій», «Здоров'я і фізичної культури».

У Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти зазначено, яких цілей мають дотримуватися вчителі-

предметники, щоб сформувати в учнів належний рівень загальнокультурної компетентності, а саме:

Мова і література: сформувати гуманістичний світогляд особистості, розширити її культурно-пізнавальні інтереси, виховати в учнів любов, повагу до традицій українського народу, толерантне ставлення до культурних традицій інших народів.

Суспільствознавство: забезпечити розвиток учня як особистості, яка керується гуманістичними нормами і цінностями, усвідомлює себе громадянином своєї Батьківщини – України, успішно самореалізується в сучасному українському суспільстві.

Мистецтво: сформувати здатність до художньо-творчої самореалізації і культурного самовираження; сформувати систему ключових, міжпредметних естетичних і предметних мистецьких компетентностей як цілісної єдиної основи світогляду,

Природознавство: сформувати в учнів природничо-наукову компетентність як базову та відповідні предметні компетентності як обов'язкові складові загальної культури особистості.

Технології: сформувати і розвинути проектно-технологічні та інформаційно-комунікаційні компетентності для реалізації творчого потенціалу учнів і їх соціалізації у суспільстві.

Здоров'я і фізична культура: сформувати здатність до збереження, зміцнення, використання здоров'я; розвинути розуміння необхідності дбайливого ставлення до здоров'я; сформувати фізичну культуру особистості та готовність до дій в умовах надзвичайних ситуацій та захисту Вітчизни.

Набуття загальнокультурної компетентності, як й інших ключових компетентностей, відбувається поступово в процесі навчання, виховання та соціалізації особистості. Саме тому рівень школяра на різних етапах інтеріоризації ЗК буде різним. З огляду на рівневий характер компетентнісного підходу доцільним є визначення певних послідовних рівнів у формуванні компетентності учнів.

Для досягнення позитивних результатів у формуванні будь-якої компетентності необхідно передбачити декілька обов'язкових етапів, які пов'язані з послідовністю формування досвіду діяльності у певній сфері. Це допоможе відслідковувати хід навчально-виховного процесу, а саме:

- мотивацію до діяльності, тобто усвідомлення цілей і завдань);
- актуалізацію мінімально необхідного досвіду діяльності;
- ознайомлення з новою інформацією;

- відпрацювання теоретичного і практичного блоків;
- самоаналіз отриманих результатів;
- співвіднесення отриманих результатів з передбачуваними.

II. Методичні засади формування загальнокультурної компетентності учнів загальноосвітньої школи.

1. Виховний процес як засіб формування загальнокультурної компетентності

Аналіз теоретичних джерел щодо значення компетентнісного підходу у сучасній освіті: світовий та вітчизняний досвід його впровадження, дає підстави стверджувати, що засвоєння школярами основ культури як особливої сфери духовного життя людства відбувається у процесі виховання й навчання. Ознайомлюючись із найкращими зразками загальнолюдської та національної культури, дитина набуває певних навичок та умінь, вона вчиться самостійно виробляти принципи власної діяльності, спілкування з оточуючими, поведінки тощо. За словами Н.Бібік, «це і є сутністю культурної компетентності, яка передбачає здатність жити та взаємодіяти з іншими в умовах полікультурного суспільства, керуючись національними та загальнолюдськими духовними цінностями» [1; стор. 47–49]. Авторка вважає найважливішим складником загального суспільного життя та життя конкретної особистості в будь-якому суспільстві саме культуру. Без сумніву, рівень культури особистостей, які утворюють суспільство, і визначають рівень його загальної культури. Саме з цієї причини можна вважати, що для розвитку українського суспільства потрібно забезпечити набуття молоддю культурної компетентності» [1, с. 72]. З огляду на подану вище думку можна впевнено стверджувати, що формування загальнокультурної компетентності особистості відбувається у процесі виховання, воно свідчить про результат засвоєння людиною цінностей загальнолюдської та національної культури.

Визначаючи конкретні форми й методи роботи щодо формування ЗК, необхідно враховувати, що загальна культура особистості характеризується рівнем її розвитку та реалізації сутнісних сил, виступає сукупністю декількох компетенцій, які пов'язані зі здатністю брати на себе відповідальність; ухвалювати спільні з іншими людьми рішення; жити у полікультурному

суспільстві, розуміючи відмінності між представниками різних культур; шанобливо ставитися до чужих традицій тощо) [3; стор. 72].

Таким чином, можна говорити про такі обов'язкові складові загальнокультурної компетентності:

- толерантність;
- повага до представників інших культур;
- відповідальність за власні вчинки
- уміння працювати в команді;
- уміння приймати спільні рішення тощо.

ІІІ. Формування загальнокультурної компетентності засобами навчальних предметів.

Як зазначалося вище, формування загальнокультурної забезпечується засобами практично усіх навчальних предметів. Воно відбувається у процесі реалізації затвердженого МОН України цілісного змісту освіти початкової та основної школи. Зрозуміло, що цей процес поєднує різні форми навчання – урочну й позаурочну. Під час навчального процесу мають використовуватися фронтальна, групова та індивідуальна форми організації роботи.

Одним із найбільш ефективних засобів формування ЗК під час навчального процесу можна назвати інтегрований урок як таку форму роботи, яка у повній мірі забезпечує створення узагальненої системи знань про різні сфери культури. Підвищена результативність пояснюється тим, що інтеграція забезпечує наявність умов, необхідних для інтелектуальної праці учнів. Вони отримують унікальну можливість проникати «в різноманітні складності й тонкощі, деталі й суперечності речей, фактів і явищ» (В.Сухомлинський). Крім того, навчальна інтеграція допомагає створити індивідуальну систему знань кожного школяра, сформувати в нього інтегративне мислення, визначитися із життєвими цінностями. Серед багатьох цілей, які педагоги визначають при проведенні інтегрованих уроків, варто виокремити наступні: стимулювання прагнення до вільної життєтворчості; соціально-психологічна інтеграція з іншими людьми на засадах спільних загальнокультурних цінностей.

Інтеграція дозволяє не тільки встановити та виявити внутрішньопредметні, міжпредметні та міжгалузеві зв'язки, а ще й забезпечити їх застосування на практиці, актуалізуючи життєвий

досвід школярів. Науковці Т. Давиденко, Л. Зоріна, С. Клепо, Т. Шамова, які досліджували цю проблему, довели, що інтегровані уроки допомагають висвітлити такі феномени реальності, як культура й цивілізація, наука та мистецтво, наука та культури, зв'язок людини із оточуючим світом. Тобто під час діяльності на уроці створюються умови для об'єднання в єдине ціле пізнавальної, комунікативно-поведінкової та емоційно-ціннісної сфер діяльності особистості.

Аналіз навчальних програм, вивчення змісту матеріалу, що пропонується учням з навчальних дисциплін, дає підстави стверджувати: формуванню ЗК у найбільшій мірі сприяють такі дисципліни: українська мова та література, зарубіжна література, іноземні мови, історія України, географія, етика, музичне мистецтво, образотворче мистецтво, основи безпеки життєдіяльності.

Надзвичайно велику роль відіграють форми позакласної роботи в усьому їх різноманітті: заняття за інтересами, факультативи, гуртки, театральні студії, години спілкування, інтерактивні тренінги, виконання проєктів. Діяльність школярів має бути побудована там чином, щоб вони могли застосувати набуті знання, уміння, навички та власний досвід у нестандартних ситуаціях.

Оскільки загальнокультурна компетентність стосується усіх аспектів розвитку культури особистості, то необхідно враховувати особливості формування культури праці, яка має реалізовуватися в контексті проєктно-технологічної та екологічної діяльності, а також в процесі оволодіння школярами національними трудовими традиціями, досвідом художньо-трудої діяльності. Якщо оцінювати рівень культури праці, то за головний критерій слід вважати ставлення до праці. У цьому контексті бажання сумлінно працювати можна визначити як головний елемент у системі моральних норм і цінностей особистості. Найвища ефективність цього процесу спостерігається в ході здійснення роботи над проєктами. Це відбувається завдяки тому, що школярі мають можливість бути активними на всіх етапах – цілепокладання, визначення завдань, безпосередньої роботи над втіленням проєкту і підведення підсумків індивідуальної чи групової роботи.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування / Н. М. Бібік // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з

- освітньої політики / За заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : «К.І.С.», 2004. – С. 47–49.
2. Білоконь І. Духовна культура як чинник моральної і громадянської спрямованості [Електронний ресурс] / І. Білоконь - Режим доступу до ресурсу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=93&c=2276>
 3. Бориско Н.Ф. Диалог культур и содержание материалов учебно-методического комплекса / Н.Ф.Бориско // Іноземні мови. – 1999. – № 2. – С. 53-58.
 4. Браже Т. Г. Из опыта развития общей культуры учителя / Т. Г. Браже // Педагогика. – 1993. – № 2. – С. 70–75.
 5. Иванова Т. В. Культурологическая подготовка будущего учителя : [монография] / Т. В. Иванова. – К. : ЦВП, 2005. – 282 с.
 6. Кремень В. Г. Філософія освіти ХХІ століття / В. Г. Кремень // Педагогіка і психологія. – № 1 (XXXVIII). – 2003. – С. 3–12.
 7. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики : [колективна монографія] / за заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : «К.І.С.», 2004. – 112 с.
 8. Мельник С.А. Інтегрований урок як засіб формування загальнокультурної компетентності учнів основної школи [Електронний ресурс] / С.А.Мельник – Режим доступу: www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C.

ДОДАТКИ

Л.В.Борисова,

учитель початкових класів
Уманської ЗОШ І- ІІІ ступенів № 5
Уманської міської ради

ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

**Дорога добра не проста,
Вона небайдужих єднає,
Нехай же тепло не згаса
І в серці у кожному палає!**

У реалізації системи безперервної освіти важлива роль відводиться початковій школі, основними завданнями якої є забезпечення становлення особистості дитини, інтелектуального, фізичного, морального та соціального розвитку молодшого школяра. Сучасна освіта ставить перед учнями завдання не лише опанувати нові знання, а навчитися їх самостійно осмислювати та практично використовувати. З точки зору компетентнісного підходу вчитель початкових класів по-новому повинен розуміти свою стратегію роботи з молодшими школярами: головним є не предмет, якому він навчає, а особистість, яку формує вчитель. Сучасний вчитель має допомогти учням сформувати і розвинути такі навчальні компетенції, при яких учні будуть вміти обмірковувати свої дії та встановлювати взаємозв'язок між новими та раніше набутими знаннями, приймати альтернативні рішення, навчитись зосереджувати свою увагу в класі, бути активними, планувати власне навчання, формулювати та виражати власні думки, вчитись довіряти членам спільноти, цінувати індивідуальні особливості кожного.

Свої перші кроки дитина починає робити в родині. В сім'ї закладаються всі основи для розвитку особистості. З дитячих років треба виховувати справжнього сім'янина, який зможе закласти міцний фундамент щасливої сім'ї, продовжити та зберегти родинні традиції, звичаї, виховати повноцінну, творчу, здорову людину.

На мою думку, навчальний заклад повинен давати не лише ґрунтовні знання для оволодіння майбутньою професією, а й гартувати волю учня, виховувати майбутнього громадянина, високі

моральні якості, прагнення до самоосвіти й пошуку, глибокі ідейні переконання. «... Школа мусить шанувати у своїх учнях їх різноманітне єство, з якого утворюється особа, мусить давати різноманітні можливості для самовираження», - писала Софія Русова.

Впровадження загальнокультурної компетентності веде до розвитку особистості, яка:

- досконально володітиме сучасною українською мовою, знатиме історію та культуру України та інших народів;
- самостійно критично мислитиме, зуміє побачити труднощі, що виникають у реальному житті, і шукатиме шляхи раціонального їх вирішення, буде чітко усвідомлювати, де і в який спосіб отримані знання можуть бути використані у практичній діяльності, творчо мислитиме;
- вмітиме грамотно працювати з інформацією (встановлювати закономірності, формулювати аргументовані висновки і на їх основі виявляти і вирішувати нові проблеми);
- буде комунікабельним, контактним в групі, умітиме працювати спільно в різноманітних галузях, попереджуватиме конфліктні ситуації або вміло виходитиме з них;
- розвиватиметься засобом самопізнання, само створення;
- займатиметься розвитком власної моральності, інтелекту, культурного рівня;
- буде патріотом своєї Батьківщини.

Щоб розвивати загальнокультурну компетентність потрібно використовувати елементи **дослідницької** діяльності, а саме:

- **комунікативні:** слухати і розуміти інших, виражати себе, знаходити компроміси, взаємодіяти у групі, знаходити консенсус;
- **пошукові:** знаходити інформацію за каталогами, в інтернеті...;
- **інформаційні:** структурування інформації, виділення головного, прийом і передача інформації..
- **проведення експериментів.**

I. ДУХОВНО-МОРАЛЬНІ ОСНОВИ ЖИТТЯ ЛЮДИНИ

Духовність.. Це поняття походить від слова **дух**. За уявленням наших предків, дух – це безсмертна, нематеріальна основа людини, що визнає сутність її життя й відрізняє від тварин. Вони вважали, що дух – це душа людини. Тому духовність пов'язують із внутрішнім світом людини, її душею. Кажуть: духовно багата, духовно чиста

людина, тобто така, яка має багатий, чистий внутрішній моральний світ, - людина, що творить добро.

Досягти духовності можна тільки великою внутрішньою працею над собою. До нас дійшла книга «Ліствиця» монаха-самітника Іоана Ліствичника, який жив у першій половині I століття. Вона експонується у Національному музеї літератури України у м.Києві. Ця книга відкриває шлях до духовності. На цьому шляху, як на своєрідній драбині, автор визначив тридцять щаблів: 1(найнижчий до землі) – зречення від спокус світу; 2 – очищення від пристрастей; 3-ходіння на прощу; 4 – каяття; 5 – негнівливість; 6 – незлопам'ятність; 7 – нездатність до наклепу; 8- небагатослівність; 9 – не брехливість; 10 – гріх зневіри; 11 – гріх черевоугодництва; ...15 – чистота; ...24 – лагідність; 25 – смиренно-мудрість;...28 – молитва; 29 – очищення від жадоби; 30 – (найвищий щабель) – любов.

Уже багато століть ідуть люди цим чистим шляхом, долаючи щаблі духовності, піднімаючись на найвищий із них – любов.

У 3 класі у курсі «Громадянська освіта» вивчається тема «Людські чесноти». Для формування загальнокультурної компетентності можна використовувати при вивченні людських чеснот – легенди, казки, байки, прислів'я, примовки різних народів, які мають повчальне значення.

Наприклад: у темі «Добро і зло».

1. Прочитати і поміркувати над байкою Езопа «Хлібороб і орел»

- *Яке добро вчинив орлові хлібороб?*
- *Як віддячив йому орел?*

Хлібороб і орел

Якось навантажив уранці хлібороб на віслюка плуг і мішок пшениці, вивів волів із обори та й подався в долину – засівати своє поле.

День був погожий, сонячний. Зеленіли левади, на пагорбах яскріли весняні квіти. Ступав хлібороб за худобою, і радість повнила його груди, бо уявляв він, як сіятиме пшеницю – надію свого життя.

Раптом почув лопотіння крил і розпачливий пташиний крик. «Свійські птахи так не кричать, це якийсь дикий, - подумав хлібороб. – Що ж сталося? Де він є?»

Та й заходився шукати. Невдовзі побачив великого птаха, що бився долі.

- Орел! – здивувався хлібороб.

Справді, могутній орел піймався в сільце й зараз кричав та нестямно борсався. Але вирватись не міг – сільце тримало міцно.

- Зажди трохи, друже! – гукнув хлібороб. – Зажди, я тебе визволю!

Орел зрозумів його слова і затих.

Присів хлібороб навпочіпки і за якусь мить визволив орла із сільця.

- Лети своєю дорогою, - каже, - та дивись, куди летиш. І як то з тобою таке приключилося – адже зір маєш кращий за всіх птахів?... Радісно змахнув орел крилами, шугнув угору й скоро зник у блакитній високості. А хлібороб попростував далі і невдовзі прийшов на своє поле...

От запряг він волів у плуга і почав орати. Довго орав, аж до обіду. А тоді пустив вола пастися, взяв торбину з харчем, пішов до стіни, що височіла край поля, і сів під нею обідати.

Стіна та лишилася від невеличкої хатини, яку збудував колись ще хліборобів прадід. Тоді родина їхня жила тут, у долині, але згодом перебралася на гору в село; покинута хатина потріскалася й завалилася, бо була глиняна. Вціліла тільки стіна, і саме під нею любив спочивати в обід хлібороб.

Але стіна вже була стара, та ще перед кількома днями пройшли дощі; вона розкисла і могла щомиті впасти. Хлібороб того не знав. А орел тішився волею, шукав під сонцем, повнячи простір радісним гуком. Він добре бачив, як невтомно ходив туди й сюди хлібороб за плугом, і сказав собі:

- Цьому чоловікові я зобов'язаний життям. У нього добре серце. Треба віддячити йому за добро.

Саме о цій порі хлібороб скінчив роботу і сів обідати. Орел опустився нижче й раптом жахнувся.

«Та ця стіна може завалитися! – подумав він. – он які глибокі в ній шпари, та ще й повні води. От-от упаде на голову бідоласі, треба його врятувати! Але в який спосіб?»

І орел став гадати, як відвести лихо від свого визволителя.

Нараз він каменем упав просто на хлібороба, захопив його шапку й повільно полетів понад самою землею

Хлібороб, розгнівавшись, скочив на ноги й кинувся за птахом. Він пізнав його й гукнув:

- Гей, орле! Отак ти дякуєш за добро, яке я тобі зробив? Негіднику! Ану, кинь ці жарти і зараз же віддай мені шапку!

Та орел мовби й не чув – летів собі далі.

- Віддай, кажу тобі! – гукав хлібороб. – мені несила за тобою гнатися, бо я стомився. Від раннього ранку працюю, чуєш?

Довгенько тривала ця гра, а скінчилася враз.

Орел зненацька впустив шапку, радісно закричав і злинув угору. Підбіг до шапки хлібороб, спітнілий і засапаний, підняв, і, обтрушуючи, гукнув орлові:

- О, невдячний! Як тобі набридло, то сам покинув гру, а як я просив, то ти не зважав! Отак мене вимучити!

Надяг він шапку та й пішов до свого поля, бо, ганяючись за орлом, забіг далеченько. А дійшовши, спинився, мов скам'янів. Стіна обвалилася, і найбільша купа груддя лежала саме там, де він сів обідати.

Довго стояв хлібороб мовчки. Аж нарешті вигукнув:

- Лиш тепер збагнув я, що робив орел! Він бачив стіну згори й вигадав отаку гру, аби відвести мене геть і врятувати мені життя. Орле, ти гідно відплатив за добро! Красно тобі дякую!

2. Із народної мудрості:

- Добро завжди вчасне (*Ірландія*).
- Тому, хто сіє добро, віддячують добром, а тому, хто сіє зло, - злом. (*латинське прислів'я*).
- Щоби смак добра пізнати, треба лиха скуштувати. (*Франція*).
- Краса змії в її шкірі, краса людини в її серці. (*Китай*).

3. Від зла застерігають українські народні примовки

- Злоба – поганий порадник.
- Хто зле робить, то все собі.
- Хто часто злиться, той скоро вмере.
- Все добре переймай, а зла уникай.

4. Складання правил

Наприклад: Колективне складання правил, дотримуючись яких, можна стати справжньою людиною.

- Співчувати іншим;
- Допомогати, на чекаючи прохань;
- Не бути жадібним;
- Допомогати слабшим;
- Зупиняти від недобрих вчинків;
- Прощати помилки...

Наприклад: «Про дружбу і товаришування»

1. Інтерактивна вправа «Кубування»

Куб має шість граней. Розглянемо слово «друг» із шести сторін. Попрацюємо з кубом. (На кожній грані куба записане завдання)

Синоніми (товариш)

Антоніми (ворог)

Спільнокореневі слова (дружити, дружба, дружний)

Вірші ...

Пісні...

Прислів'я (Дерево міцне корінням, а людина – друзями. Міцну дружбу і вогонь не спалить. Людина без друзів, мов дерево без коріння. Друг не той, що медом маже, а той, хто правду каже. Справжній друг пізнається в біді. Де дружно, там і хлібно. Скажи мені, хто твій друг, і я скажу, хто ти.)...

2. Робота з тлумачним словником.

Діти знаходять у тлумачному словнику значення слів і зачитують їх.

Наприклад: *Дружба* – добрі, приятні стосунки на основі взаємної прихильності й відданості.

Дружити – перебувати в добрих, приятних стосунках, підтримувати дружбу, бути друзями.

3. Розбір проблемних ситуацій.

Ситуація 1.

До Ігоря в гості прийшов Володя.

- Вмикай телевізор, наші грають у футбол!
- Не можу. На завтра не підготував читання.
- Закінчуй ти свої уроки, пропустимо перший період!
- Вибач, Володю, але не можу. Вибач! – сказав Ігор.
- Ех ти, а ще другом називаєшся.
- (-Чи правильно вчинив Ігор?)
- А що б ви зробили на його місці?)

Ситуація 2.

У класі хтось розмалював парту. Класний керівник не помітив і почав вимагати від учня, який за цією партою постійно сидить, пояснень: хто і коли це зробив. Учень сказав «Я знаю, хто розмалював цю парту, але не можу сказати, тому що не хочу зраджувати друга». Учитель попросив цього учня вимити парту.

(- Скажіть, як би ви вчинили на місці учня, який розмалював парту?
- Хто мав мити парту? Справжній друг вчинив би так?)

4. Обговорення змісту казки.

Сім лозин

(азербайджанська народна казка)

Було це, чи не було, жив колись один чоловік і мав він семеро синів. Брати були нерозлийвода: разом їли-пили, разом сумували, разом на полювання ходили. Не те, що серед людей, а навіть серед звірів не було сили, здатної подолати їх.

Спливали місяці, роки. Усі брати оженилися, у них народилися діти. Кожен збив своє гніздо, й не зоглянулися вони, як відцуралися один від одного.

Батько постарів і жив сам. Часом діти приходили до батька, та вже не було між ними ні колишньої злагоди, ні дружби. Бачить батько, що коли й далі так буде, стануть вони зовсім чужі між собою.

Покликав він якось усіх синів до себе та й каже:

- Сини мої, завтра кожен принесіть мені по гранатовій лозині товщиною з палець.

- Гаразд, тату, - відповіли сини й пішли.

Уранці кожен з них приніс по лозині. Батько взяв ті лозини до купи й посередині міцно перев'язав мотузком.

- А тепер, сини мої, - звелів батько, - я хочу побачити, чи подужає хто з вас переламати цей пучок лози.

Кожен син брав пучок і хоч як старався, не міг виконати батькового побажання. Тоді батько розв'язав пучок і роздав кожному по лозині.

- Ану побачу, чи хоч одну лозину ви подужаєте переламати?

Сини виконали батьків наказ та й питають:

- То й що з того, що ми переламали ці лозини?

- Ці сім лозин – відповів батько, - це ви – семеро братів. Ось так у житті. Кожного з вас окремо легко скривдити, образити, а якщо ви будете разом, у гурті, то ніякі вороги вас не здолають, і всі негаразди ви легко подолаєте.

Послухали сини батькової поради й з того дня почали жити в мирі й злагоді.

- *Про що йдеться в цій казці?*

- *Чи міг кожен зламати свою гілочку?*

- *А коли батько зібрав до купи всі сім гілочок, чи змогли зламати сини гілки?*

- *Прочитайте батьківську пораду.*

Ось і ми з вами зберемо наші гілочки в пучечок і перев'яжемо стрічкою. Цей пучечок стане символом єдності нашого класу, символом дружби.

II. ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ І ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКОЇ КУЛЬТУРИ В ПОБУТОВІЙ І КУЛЬТУРНО-ДОЗВІЛЛЄВІЙ СФЕРІ

Могутнім засобом всебічного, гармонійного розвитку дитини було і буде мистецтво. Кіно, театр, художні виставки, музичні концерти пробуджують інтерес до знань в усіх сферах людської діяльності. Розвивати любов до мистецтва, навчити дітей розумітися в ньому. Присвячувати частину вільного часу, відчувати його красу, знати кращі твори літератури, живопису, скульптури – сприяє гармонійному формуванню особистості учнів.

1. Знайомство з видатними людьми рідного краю.

Наприклад. Картини художниці м. Умані, викладача педагогічного університету **Олени Поліщук** та її брошура «Символіка декоративно-прикладного мистецтва».

Вірші про Софіївку головного лікаря дитячої лікарні **Олександра Івановича Гаврилова**.

2. Знайомство з історією рідного краю. (вчителі початкових класів Уманської загальноосвітньої школи I – III ступенів № 5 ім. В.І.Чуйкова розробили навчально-методичний посібник «Подорож золотою підковою Черкащини», націлений на формування, розвиток та реалізацію знань про історичні та культурні пам'ятки населених пунктів Черкаської області).

3. Моральні задачі (учитель читає моральні задачі, а діти в групах обговорюють і пропонують свої версії виходу із ситуації)

Задача1.

Троє дівчаток гралися ляльками. До них підійшла Оленка і сказала: «Я теж хочу гратися з вами». Дівчатка припинили гру і

почали радитися. Потім, перебиваючи одна одну, заговорили: «Ми не будемо з тобою гратися, ти завжди сварися. Ти вважаєш, що тільки ти все знаєш і вмієш».

Оленка розсердилась і зі словами: «Тоді й ви гратися не будете!» - розкидала всі іграшки. «Забирайся геть» - закричали дівчатка. Потім вони зібрали іграшки і пішли гратися в інше місце. Оленці зробилося прикро, і вона заплакала.

Задача2.

- Петрику, що трапилося? У тебе таке сумне обличчя. Чим ти засмучений?

- Я нагрубівнив сестрі, штовхнув товариша, ударив собаку. Усі пішли від мене. Я залишився сам.

- Зрозуміло, чому всі залишили тебе. Ти вчинив як грубіян. Чи знаєш прислів'я «Як гукнеш, так і відгукнеться?»

- Знаю. Я й сам не розумію, чому я так вчинив.

- Можє ти був роздратований і не міг стриматися? Добра людина повинна бути доброю не лише до людей, вона має піклуватися про природу.

4. Гра «Знайди помилку» (кожна група отримує окреме речення і виправляє у ньому помилки, аргументуючи свої виправлення)

Наприклад:

- Проходити на своє місце в кінотеатрі треба спиною до тих, хто сидить.

- Чемний хлопчик завжди смикає дівчаток за коси.

- Ввічливі діти ніколи не поступаються місцем старшим.

- Виховані діти обгортки від цукерок викидають на тротуар.

- Усі діти переходять вулицю на червоне світло світлофора.

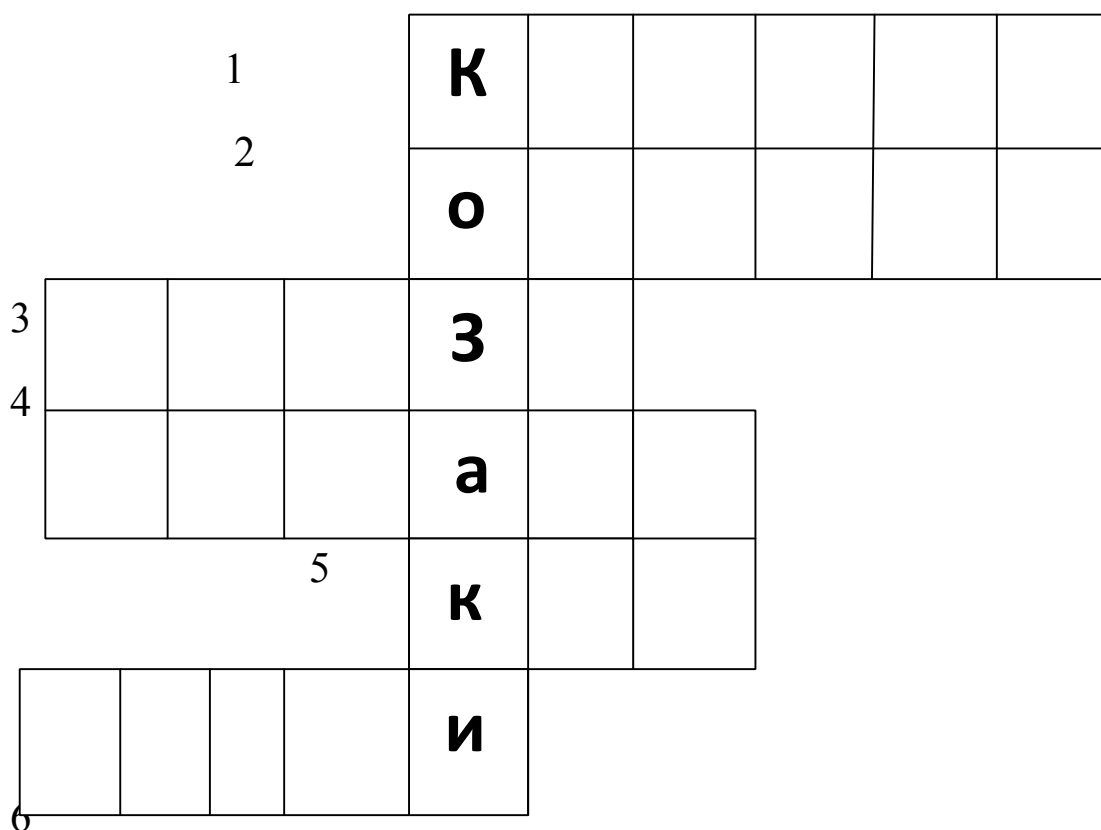
ІІІ. КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СІМЕЙНИХ, СОЦІАЛЬНИХ, СУСПІЛЬНИХ ЯВИЩ

У народі кажуть, що майбутнє виростає з минулого.

1. На уроках читання у темі «Історія України за часів козацтва» можна використати:

- словникову роботу (розібрати значення слів: **курінь, отаман, кобза, булава, кіш, чайка...**)

- розгадування ребусів. Наприклад:

1. Житло козаків, або частина війська.
2. Виборний ватажок козацького загону.
3. Український народний інструмент.
4. Палиця з кулястим потовщенням на кінці. Символ влади.
5. Місце розташування козаків, табір.
6. Козацькі човни.

Відповіді:

1. Курінь. 2. Отаман. 3. Кобза. 4. Булава. 5. Кіш. 6. Чайки.

IV. РОЛЬ НАУКИ ТА РЕЛІГІЇ В ЖИТТІ, ЗАСВОЄННЯ НАУКОВОЇ КАРТИНИ СВІТУ

Зі стародавніми міфами та віруваннями пов'язані народні свята. На уроках циклу «Я і Україна» можна організувати пошукову діяльність, а в 4 класі – можна попрацювати над проектом, де кожна дитина буде почуватися успішною особистістю, яку сприймають, розуміють, слухають. В учнів під час пошукової роботи з'являється радість відкриття нового, вони стають активними учасниками навчально-виховного процесу.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Бухлова Н. Навчаємо вчитися: діагностика і формування самоосвітньої компетентності учнів. / Н. Бухлова. – К.: Вид.дім «Шкільний світ»: Вид. Л.Галіцина, 2006. – 128 с. – (Б-ка «Шкіл. світу»). – Бібліогр.: с. 124–127.)
2. Гузик М. Профільне навчання: як організувати, не зруйнувавши школу. Ч.1. / М. Гузик. – К.: Ред.. загальнопед. Газ.,2005. – 112с. – (Б-ка «Шк.. світу»)).
3. Савченко О.Я. Виховний потенціал початкової освіти. / О.Я. Савченко. – К.: СПД «Цудзинович Т.І.» – 2007. – 204 с.
4. Скворчевська О.В. Ігрові методики роботи з учнями 1-4 класів. – Х.: Вид. група «Основа», 2007. – 208 с. – (Школа класного керівника).
5. Життєва компетентність особистості: науково – методичний посібник/ За ред..Л.В.Сохонь, І.Г.Єрмакова – К.: Богдана, 2003. – 520 с.
6. Пометун О. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті/ Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики/ За заг. ред. О.В.Овчарук. – К.: К.І.С., 2004. – С. 66 – 72.
7. Пометун О. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики/ За заг. ред. О.В.Овчарук. – К.: К.І.С., 2004. – С.16 – 25.

З.М.Погоріла,
класний керівник 11-го класу
Звенигородської спеціалізованої школи
I-III ступенів № 3
Звенигородської районної ради

ІДЕАЛ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ

Круглий стіл

11 клас

Мета:

- ❖ Виховувати громадян-патріотів, здатних творити себе і своє життя, відповідати за свої дії та вчинки; почуття відповідальності за себе, за навколишніх, за Батьківщину.
- ❖ Стимулювати прагнення до самовдосконалення, самовиховання, самореалізацію.
- ❖ Учити відверто висловлювати свої думки, обстоювати погляди, переконання.

Наочність, вислови, таблиці, література, анкети.

Ніяка зовнішня чарівність не може бути повною, якщо вона не оживлена внутрішньою красою.

В.Гюго

Ідеал людської краси — це водночас і ідеал моральності... Ти — творець власної духовної краси.

В. Сухомлинський

Найпрекрасніші й водночас найпрацьовитіші люди ті, хто прожив своє життя, піклуючись про щастя інших.

В. Сухомлинський

Хід заходу

Вчитель. Добрий день, дорогі діти, шановні гості! Відомий французький письменник-гуманіст Антуан де Сент-Екзюпері вважав, що «єдина справжня розкіш — це розкіш людського спілкування». Тому ми щиро вдячні всім, хто прийшов до нас сьогодні поспілкуватися, висловити свої думки. Тема вашого «круглого столу» «Ідеал сучасної людини». Дозвольте мені представити наших гостей. *(Представлення гостей)*

Вчитель. Українському народові нелегко живеться в молодій незалежній державі. Нашому поколінню випало складне й відповідальне завдання — відродження української державності,

мови, нації. За нас цього ніхто не зробить. Це наш історичний обов'язок. Ми бачимо, як нелегко відбувається процес становлення нашої державності. Можливо, проблема в самих людях, їхній недосконалості, у нерозумінні того, що змінити життя на краще можна лише, змінившись самому.

Отож, спробуймо сьогодні відповісти на такі запитання:

1. Які риси повинен мати громадянин незалежної України, щоб підняти країну з глибокої прірви, створити державу, яка не буде колонією, і на яку зважатимуть у світі?

2. Якою повинна бути сучасна людина, щоб життя стало кращим, щоб ми, українці, змогли самі себе поважати, і тільки тоді нас поважатимуть у світі?

Перед початком бесіди ми звернемося до інформаційного центру й пригадаємо, що таке «круглий стіл»?

Інформаційний центр. «Круглий стіл» — форма публічного обговорення або висвітлення якихось питань, коли учасники висловлюються у певній послідовності, сидячи за столом круглої форми. Уявлення про «круглий стіл» як символ рівності й шляхетності бере початок із Артурівських легенд — кельтських народних легенд, у центрі яких постає образ короля бриттів Артура, який боровся проти англосаксонських завойовників. Артур і лицарі «круглого столу», за яким, як рівні, збиралися герої Артурівських легенд, утілюють моральні ідеали лицарства.

Вчитель. Отже, дорогі діти, шановні гості, запрошуємо вас на рівних правах узяти участь у розмові, відверто висловлювати свої думки, обстоювати свої погляди.

А зараз знову звертаємося до інформаційного центру і з'ясуємо: які синоніми можна дібрати до слова *ідеальний (ідеальна людина)*?

Інформаційний центр. Одним зі значень слова «ідеал» є «взірець досконалості; досконалість; довершення; приклад».

Ідеал сучасної людини з погляду людей різних професій

Вчитель. Говорити про ідеал людини можна під різними кутами зору, у різних ракурсах. І тому я запрошую до розмови лікаря.

Яким ви бачите ідеал сучасної людини з погляду вашої професії лікаря?

(Вона повинна вести здоровий образ життя, турбуватися про власне здоров'я, відповідально ставитися до нього як до багатства нації, нести відповідальність за здоров'я своїх нащадків).

Вчитель. Дякуємо вам. А тепер прошу представника служби зайнятості відповісти на запитання. Які якості повинна мати сучасна людина, щоб правильно визначитись у виборі професії, якомога повніше реалізувати себе у професійному плані? І взагалі, чи обов'язково людині мати професію?

(Потрібно бути добре поінформованим. Вибір професії, з одного боку, має відповідати здібностям і завданням учнів, а з іншого, — потребам і можливостям суспільства. Людина повинна робити те, до чого має хист і здібність. Це принесе користь і їй, і суспільству.)

Вчитель. Яка ідеальна людина з погляду правоохоронця? На це запитання просимо відповісти гостя — представника правоохоронних органів.

(Громадянин повинен передусім знати закони й поважати їх. Незнання законів не є виправданням за скоєння злочину. Крім кримінального, існує цивільний кодекс, трудове законодавство, Кодекс про шлюб та сім'ю. Кожна людина повинна знати Конституцію своєї держави і загальну Декларацію прав людини, прийняту Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року, яка проголошує права особистості, громадянські та особисті права і свободи тощо.)

Вчитель. Громадянин не повинен бути байдужим до того, що відбувається навколо. Він має допомагати правоохоронним органам у боротьбі зі злочинністю.

«Ми повинні стати рабами законів, щоб стати вільними», — закликає нас римський політичний діяч, оратор і письменник Марк Туллій Цицерон. Цьому вислову понад 2 тис. років, але він є актуальним і сьогодні.

Цікаво було б послухати думку психолога щодо ідеальної людини.

(Кожна людина повинна бути трішечки психологом, а для цього треба запитати себе: хто я? який я? у чому моє призначення? Ідеальна людина та, яка займається самовдосконаленням, яка за допомогою волі гартує свій характер, оволодіває культурою людських взаємин.)

Зовнішня і внутрішня краса людини.

Вчитель. В. Гюго писав: «Ніяка зовнішня чарівність не може бути повною, якщо вона не оживлена внутрішньою красою».

-- Що таке зовнішня і що таке внутрішня краса людини? Чи завжди вони збігаються?

Учні. На мою думку, внутрішня і зовнішня краса людини не завжди збігаються. Людина може бути гарна, охайна, доглянута, але поводитися неввічливо. Недаремно в народі говорять: «Зустрічають по одягу, а проводжають по розуму». Єдність зовнішньої та внутрішньої культури визначається насамперед у взаєминах із людьми. Людину прикрашає розум, високий інтелект, вихованість, високі моральні якості, щирість. Добре виховану людину вирізняє з-поміж інших увічливість, привітність, доброзичливість, щирий інтерес і повага до співрозмовника, чемність та емоційна стриманість у суперечці під час бесіди, здатність до співчуття та розуміння оточуючих.

Вчитель. А що означає «любити людей»? Чи можна любити людей і не любити себе?

Учні. Любити людей — це піклуватися про них, творити добро, відчувати свою відповідальність за них. Людина не повинна бути егоїстом. Вона має пізнати себе, розвивати свої «природні скарби», здібності. Так, я Людина, я особистість, але я повинна поводитися так, щоб не завдавати болю, образ іншим, щоб до мене тягнулись люди, вести здоровий спосіб життя, шукати своє покликання, самовдосконалюватися.

Вчитель. Отже, це означає виховувати в собі Людину. «Інженером можна стати за п'ять років, учитися ж на людину треба все життя», — писав Б.О. Сухомлинський.

Чи можна уявити собі людину, яка не любить своєї родини? Поміркуйте, що означає любити свою родину?

Учні. Знати свій родовід, поважати батьків, віддячувати їм за піклування, за безмежну любов і відданість тим самим -- піклуванням. За словами В. Сухомлинського, бути хорошою Людиною — принести щастя матері та батькові, не допускати, щоб їх старість стала горем, — нехай все це стане бажанням всього твого життя. Адже родина — ще найдорожче, що у нас є.

Вчитель. А якою ви бачите ідеальну людину в дружбі й коханні?

Учні. «...любов — це насамперед відповідальність за ту людину, яку ти полюбив, за її долю, майбутнє».

«Любити — це означає віддавати коханій істоті всі сили своєї душі, творити для неї щастя», — писав В. Сухомлинський.

Вчитель. Мабуть, кожному слід пам'ятати таку просту істину: «Ніякі стосунки — товаришування, дружба, закоханість, любов, взаємини батьків із дітьми не можуть вважатися стосунками людськими у повному розумінні нього слова, якщо за ними не стоїть почуття відповідальності за себе та іншого».

Таким чином, ми переходимо від обов'язків Людини: піклуватися про себе, родину, товаришів -- до обов'язку перед своєю країною, перед людством.

Яким, на вашу думку, має бути ставлення ідеальної людини до свого народу, Батьківщини?

Учень. Кожна людина повинна любити свій народ, Батьківщину, відчувати себе його маленькою частинкою, знати його історію, культуру, традиції, бути патріотом.

Вчитель. Ми назвали багато моральних якостей, а про які ще не згадували?

Учень. До моральних якостей відносяться доброта, чуйність, щирість, небайдужість, альтруїзм, чесність, правдивість, уміння дотримуватися слова, надійність, почуття власної гідності, працелюбність.

Вчитель. А що означає слово «культура»?

Інформаційний центр. Культура — це сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом його історії.

Культура — це освіченість, вихованість. «Ніщо не коштує так дешево і не ціниться так дорого, як ввічливість», — писав Сервантес.

Культура — це рівень, ступінь досконалості якої-небудь галузі господарської або розумової діяльності.

Вчитель. А кого ж можна назвати культурною людиною?

Учень. Ступінь культури людини визначається, насамперед, її діями та вчинками, а також її мовою, способом висловлювання думок. Це поняття дуже широке. Хтось із видатних людей сказав: «Культура поведінки охоплює все... від умивання обличчя до висот людської думки».

Вчитель. Провівши анкетування в класі серед учнів, я зрозуміла, що в кожного із вас є свій ідеал. І для більшості школярів

взірцем досконалості й прикладом у житті є батьки, яких вони хотіли б наслідувати.

А основні риси ідеальної людини учні назвали: доброта, ввічливість, щирість, людяність, вірність, життєрадісність, стриманість, розуміння, порядність, відвертість, надійність, безкорисність, розуміння інших, повага до інших, сміливість, справедливість, доброзичливість, скромність.

Цей перелік можна продовжувати, але коли б кожна людина, яка є громадянином України, мала ці риси, то з упевненістю можна сказати, що ми жили б набагато краще.

СЕНС ЖИТТЯ ІДЕАЛЬНОЇ ЛЮДИНИ

Вчитель. У чому сенс життя ідеальної людини?

Учень. В. Сухомлинський писав: «На твоєму людському шляху каміння, яке і ти повинен прибрати, щоб іти за тобою було легше. Якщо за своє життя ти не побачив жодного камінця і не прибрав його — ти не людина».

Вчитель. Чи може ідеальна людина відокремлювати особисте щастя, життя від життя суспільства?

Учень. Я вважаю, що ідеальна людина цього зробити не може. Адже вона небайдужа, відчуває свою відповідальність за все, у неї активна життєва позиція, вона не мириться зі злом і несправедливістю. А для цього потрібно мати громадянську мужність і чесність. Це людина — громадянин.

Вчитель. Ви — молоді громадяни України. І в цьому році закінчуєте школу. На своєму шляху зустрінете різних людей: добрих і поганих, енергійних і байдужих. У кожного із вас складеться своя доля. Кожен, мандруючи життям, буде шукати свою Істину, свій ідеал. І, можливо, у цьому вам допоможе духовний заповіт лауреата Нобелівської премії світу, громадянки, Людини з великої букви Матері Терези. Я думаю, що кожний із вас зробить свій висновок і запам'ятає ці слова назавжди.

Учні.

Життя — це шанс. Скористайся ним.

Життя — це краса. Милуйся нею.

Життя — це мрія. Здійсни її.

Життя — це виклик. Прийми його.

Життя — це обов'язок. Виконуй його.

Життя — це гра. Стань гравцем.

Життя — це цінність. Цінуй його.
Життя — це скарб. Бережи його.
Життя — це любов. Насолоджуйся нею.
Життя, — це таїна. Пізнай її.
Життя — це пісня. Доспівай її.
Життя — це боротьба. Розпочни її.
Життя — це безодня невідомого — не бійся ступити в неї.
Життя — це удача. Шукай цю мить.
Життя таке чудове — не марнуй його.

Вчитель. Отже, після сьогоднішньої розмови ми можемо з упевненістю сказати, що ідеал сучасної людини — це людина-особистість, людина-громадянин, людина-патріот.

С.І.Палієва,
заступник директора з виховної
роботи Смілянської загальноосвітньої
школи І-ІІІ ступенів № 1 Смілянської міської ради

ГУМАНІСТИЧНА МОРАЛЬ ЛЮДИНИ – ФУНДАМЕНТ РОЗБУДОВИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА (3 ГОД)

Тренінг для учнів 9-11 класів

План

1. Громадянське суспільство як умова існування демократії і гарантія дотримання прав людини. (1 год)
2. Гуманістична мораль членів громадянського суспільства. Принципова відмінність гуманістичної і авторитарної моралі. Гуманістична мораль і релігія. (1 год)
3. Мораль і моральність, основні цінності етики громадянськості: визнання людини найвищою цінністю, пріоритет прав людини, свобода особистості, рівність усіх перед Законом, право на самостійне визначення Добра і Зла, плюралізм, автономія, толерантність, почуття власної гідності, честь та ін. (1 год)

Учні повинні вміти:

- пояснювати терміни: «громадянське суспільство», «добро», «зло», плюралізм, автономія, толерантність, честь;

- усвідомлювати: роль громадянського суспільства в розбудові демократії в Україні; принципову відмінність гуманістичної і авторитарної моралі;
- характеризувати: що значить «добро» і «зло» в гуманістичній етиці; цінності громадської етики;
- проявляти ціннісне ставлення до Батьківщини, до себе – власну гідність, честь.

Оснащення:

Бейджі

Маркери

Аркуші А-4

Тексти Концепції

Плакат «Наші очікування»

Фліпчарт

Ватман

Поняття для засвоєння: громадянське суспільство, демократія, правова держава, публічна і приватна сфери життя суспільства, авторитарна і гуманістична мораль, моральні цінності.

Заняття 1

Тема. Громадянське суспільство як умова існування демократії і гарантія дотримання прав людини.

Мета: допомогти учням усвідомити, що таке громадянське суспільство, закріпити знання про особистість, суспільство.

Хід заняття

Вчитель. Доброго дня, шановні дев'ятикласники!

На дошці ви побачили тему нашої години спілкування «Громадянське суспільство».

- Які думки у вас це викликало?
- Про що в першу чергу ви подумали, коли побачили тему?
(учні висловлюють свої думки)

Підсумовуючи ваші висловлювання, ми дійшли висновку, що думки звелися до наступного:

- ми повинні в'яснити, що таке громадянське суспільство; чи є воно гарантом дотримання прав людини; де ми можемо застосувати набуті знання. Тому ми сьогодні спробуємо разом дати відповіді на ці запитання.

Вчитель. Один вчений якийсь жартома сказав, що за весь час свого існування людство зробило лише два відкриття: по-перше,

поставило Сонце в центр Всесвіту; по-друге, поставило людину та її потреби в центр усіх наук.

- Які науки вивчають людину та її потреби? Чому їх так багато?

Мозковий штурм.

Назвіть, будь-ласка, 10 своїх потреб та спробуйте дати визначення поняття «потреби».

(обговорення)

Отже, потреби – це усвідомлення необхідності чогось.

Вчитель.

Мій організм вимагає рідини, бо без цього він не може існувати. Це потреба, задовольнити її я можу водою, чаєм, кавою тощо, в залежності від смаку – це бажання.

- хто хоче води? (налити, дати випити)
- це потреба чи бажання?
- хто хоче ще? (разів 4-5)

Що показує нам експеримент?

(обговорення: різниця між потребами і бажаннями. Потреби забезпечують існування людини, потреби різноманітні, їх багато, вони можуть бути задоволені різними способами).

Отже, потреби забезпечують існування людини, вони багатоманітні і повинні бути задоволені.

Американський психолог А.Маслоу створив своєрідну ієрархію потреб людини – розташував за важливістю п'ять головних потреб людини. Які це потреби? (в дужках записують на дошці)

Перші дві потреби Маслоу назвав «Базовими».

- Чому?
- Як ви думаєте, чи може людина обійтись без 3, 4, 5-ї потреби? Чому?

1. Запишіть у другому рядку 10 своїх потреб, спробуйте дати визначення поняттю «потреба».

Мої потреби -

Потреба це –

2. Закресліть в третьому рядку те, що дійсно виявилось потребою, а не бажанням.
- Чи можете ви навести приклади, коли не змогли реалізувати ці потреби (вас не брали в гру, не приймали в компанію), що ви при цьому відчували?

Отже, серед багатьох потреб для людини є потреба входити в людські спільноти, самовиразитись, досягти своєї мети. Задовольнити свої потреби ми можемо лише в суспільстві.

Що ж таке **суспільство**? (обговорення) Даємо визначення суспільства: «сукупність всіх відносин між людьми».

Вчитель. Людина живе в суспільстві серед інших людей. Ми входимо в різні групи та спільноти. В одні – незалежно від нашого бажання (сім'я, етнос), інші – за власним бажанням (гуртки, секції).

У ці спільноти ми входимо для того, щоб задовольнити свої потреби. Навіть на ранніх стадіях свого існування (людське стадо, плем'я) люди мали свої потреби, можливість їх задоволення була маленькою, і щоб вижити, люди повинні були регулювати свої відносини.

Згадайте, як на цьому етапі розвитку людства люди регулювали свої відносини? Які органи управління існували? (рада старшин, збори, демократія). Кому належала влада? Хто встановлював правила? Як називається такий порядок управління, при якому влада належить всім (народові)?

(демократія)

Коли люди вступають у відносини: економічні, релігійні, національні, особистісні, тоді це суспільство громадян, або громадянське суспільство.

Дайте визначення поняття «громадянське суспільство».

Громадянське суспільство – це суспільство, яке відокремлює себе від держави, створюючи позадержавні суспільно-політичні структури.

Що, на вашу думку, складає основу громадянського суспільства?

Основу громадянського суспільства складають окремі особи та їхні об'єднання, що своїми діями прагнуть у рамках існуючих правил задовольняти свої права як громадян держави.

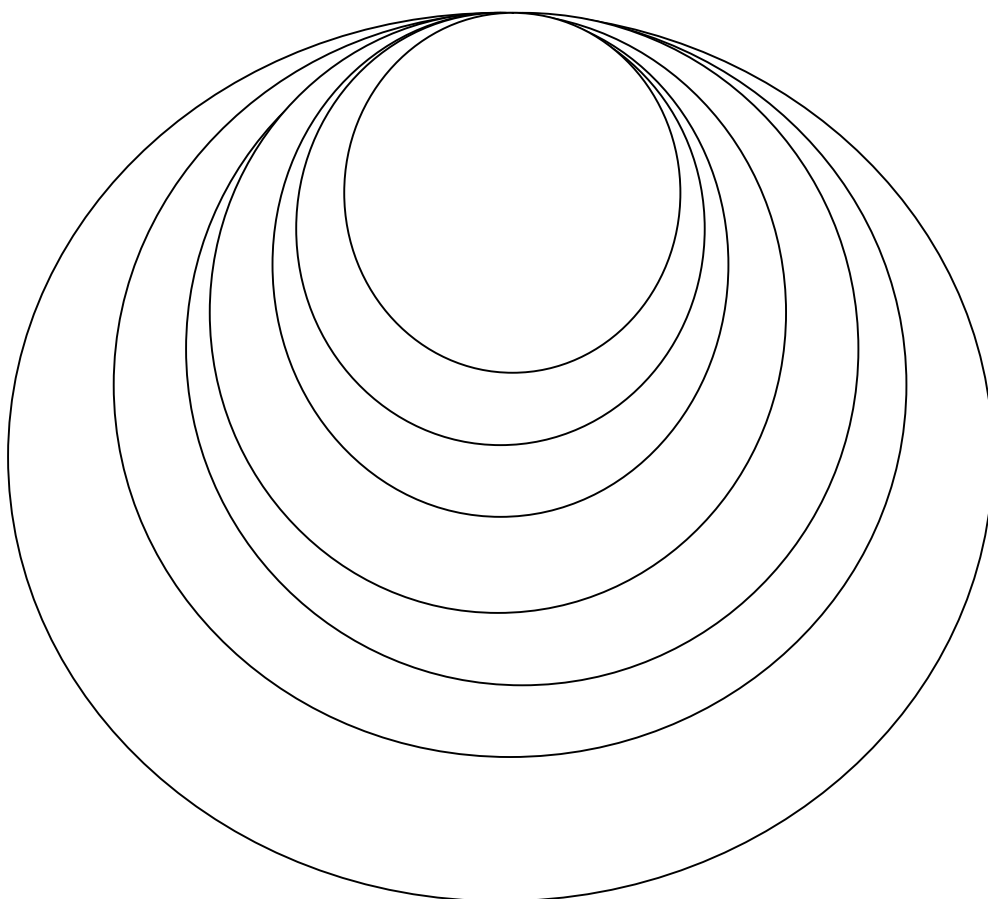
Висновок. Кожен громадянин повинен бути активним і захищати законними шляхами громадянське свої права, громадянське суспільство від загроз і зазіхань.

Вправа «Кола соціальної взаємодії»

Об'єднуємо учнів у малі групи (по 5 осіб), запропонуємо учням зобразити їхню належність до різних громад у вигляді концентричних кіл. (на зразок мішені). У центрі малюнка має знаходитись людина («я»). Намалюйте такі кола на аркуші паперу, що закріплений на дошці (7-8 кіл). Просимо учнів попрацювати в групах, визначити

назви цих кіл, користуючись переліком спільнот (сім'я, сусіди, друзі, об'єднання за інтересами, клас, школа, територіальна громада, населення України).

По завершенні роботи групи презентують свої проекти, їх обговорюють в класі і робляться відповідні написи на колах на аркуші паперу, розміщеному на дошці.

Учитель. Дайте відповідь на запитання: «Хто і що є найвищою цінністю громадянського суспільства?» (людина)

Вправа. «Модель громадянського суспільства».

А зараз ми створимо модель громадянського суспільства. Для цього розкладаємо на таці текстом вниз і пропонуємо учням вибрати невеликі картки, на яких написані назви різних соціальних груп і верств населення, наприклад:

- приватні підприємці (бізнесмени), студенти, пенсіонери, робітники, працівники культури, інваліди, селяни, працівники ЗМІ, жінки, школярі. (картки готуються так, щоб у класі було по 3-4 особи представників кожної соціальної групи).
- Просимо учнів подивитися на свої картки і спробувати уявити себе людиною, яка написана на картці, увійти в роль.

Вправа «Я – член спільноти»

Завдання учням: протягом 2 хвилин подумайте і коротко запишіть по одному прикладу того, які у вас відповідно до ролі можуть бути:

- проблеми;
- потреби;
- інтереси.

Пропонуємо кільком учням (представникам різних соціальних груп) озвучити їхні приклади.

Запитання:

- Чи легко буває одній людині вирішити свої проблеми, задовольнити свої потреби та інтереси?
- Хто може вам в цьому допомогти (депутат, чиновник, суддя, сім'я)?
- Чи легко буває людині самотужки боротися проти несправедливості? Чому?

Дозволяємо учням встати зі своїх місць, походити по класу, поспілкуватися і знайти серед учнів тих, у кого є подібні картки. Утворюються маленькі групи.

На стінах класної кімнати розвішуємо таблички з написами:

- сім'я, асоціація приватних підприємців, студентське братство, клуб пенсіонерів, профспілка робітників, спілка працівників культури, товариство інвалідів, селянський кооператив, спілка працівників ЗМІ, союз жінок, об'єднання школярів, релігійні громади.

Пропонуємо новоутвореним групам вибрати, до якої спільноти вони можуть належати.

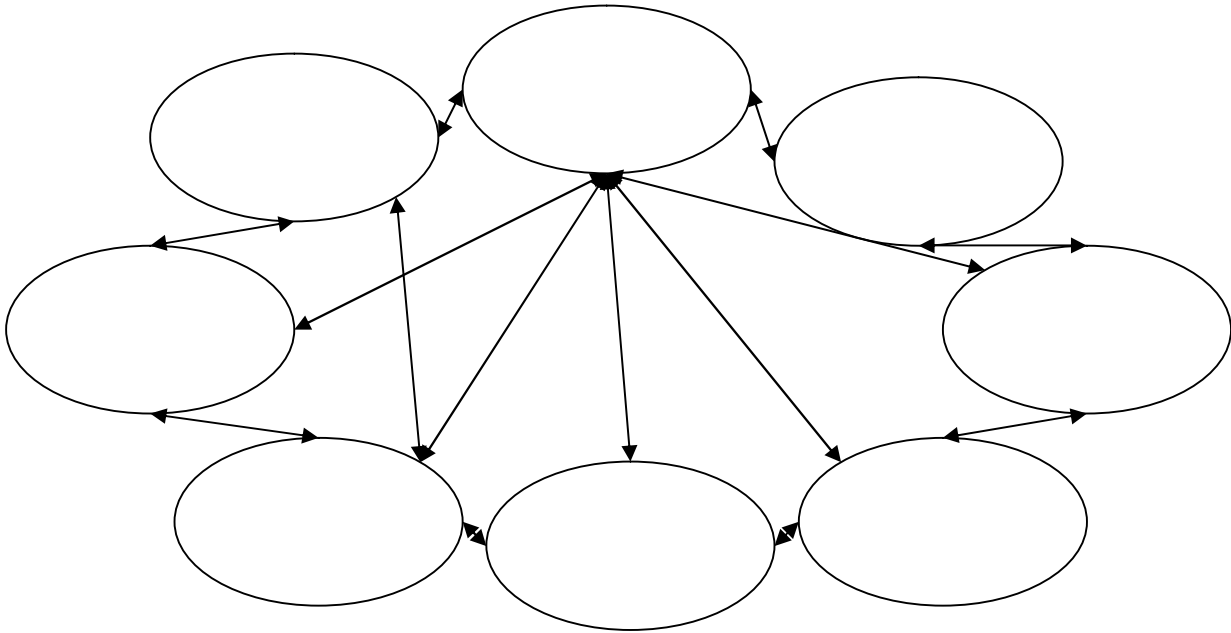
Запитання:

1. Чи розширяться ваші можливості завдяки підтримці спільноти однодумців? Як саме?

2. Що ви можете зробити разом?

На великому аркуші паперу або на дошці малюємо схему громадянського суспільства (спочатку без стрілок) і говоримо:

«перед вами лише частина спрощеної схеми громадянського суспільства. Тут не знайшли відображення держава та її органи місцевого самоврядування та їхня роль у такому суспільстві. Все, що зображено у великому колі, - це різноманітні об'єднання вільних незалежних громадян».

Погляньте на перелік своїх (записаних) проблем, інтересів і потреб. Порівняйте їх у своїх соціальних групах (відповідно до ролей). Чи вони повністю збігаються? Чому так/ні? (всі люди різні)

Учні приходять до висновку, що в середині соціальної групи у людей можуть бути різні інтереси і потреби.

Вправа «Моє місце у громадянському суспільстві»

- Подивіться на схему. Знайдіть на схемі спільноту, до якої належите ви. Намалюйте стрілки до тих спільнот, які можуть допомагати вам у задоволенні ваших інтересів і потреб.
- Між якими спільнотами громадянського суспільства можуть виникати зв'язки? Намалюйте стрілки між названими спільнотами.
- Які приклади відносин ви можете підібрати для стрілок, намальованих між спільнотами на схемі?
- Чому в суспільстві важлива громада?

Вправа «Інститути громадянського суспільства»

Об'єднуємо учнів на декілька груп.

Завдання групам:

Наведіть 2-3 аргументи, які свідчили б, що

1 – сім'я

2 – церква

3 – об'єднання громадян - все це є інститутом громадянського суспільства.

(обговорення в групах, презентація відповідей)

Запитання для обговорення:

- Де і в зв'язку з чим ви чули про громадянське суспільство?

- Яке значення особисто для вас має наявність або відсутність громадянського суспільства в Україні?

Мозковий штурм «Найістотніші риси громадянського суспільства»

Ставимо учням проблему: «які риси громадянського суспільства є найістотнішими?»

Учні називають, вчитель записує висловлення (припущення) на дошці. Потім, шляхом обговорення, вибирають найістотніші.

Вправа. «Сфери життя людини»

Об'єднуємо учнів у три групи.

Подаємо кругову схему «Сфери життя людини».

Завдання:

1. Проаналізувати і аргументовано довести, що в суспільстві є можливості для реалізації прав людини.
2. Розробити 5-8 конкретних заходів для
 - I. група - економічної
 - II. група - політичної
 - III. група - правової

сфер, які на вашу думку, здатні прискорити процес побудови громадянського суспільства.

Після обговорення в групах спікери презентують свої висновки.

Висновок: група людей стає громадськістю, коли вони працюють разом для досягнення спільної мети.

Вправа «Мікрофон»

Звертаємось до учнів: «Тепер ви знаєте про громадянське суспільство, громаду, її місце і роль у суспільстві.

Уявіть, що зараз ми вирушимо у довгу і важливу подорож до громадянського суспільства вашого майбутнього дорослого життя. Погляньте на перелік і скажіть: «Що ми візьмемо з собою в наше майбутнє?». Учні, передаючи мікрофон, вибирають певну позицію:

- взаємодію заради досягнення суспільної мети;
- індивідуалізм – «моя хата з краю»;
- рівноправні відносини між людьми;
- довіру, взаєморозуміння і співпрацю;
- відчуженість, роз'єднаність, ворожість;
- прагнення брати участь у суспільному житті;
- недовіру, замкнутість;
- роботу на благо суспільства;
- участь у роботі громадських організацій;

- пасивність і страх;
- можливість висловити свою думку;
- бажання щось змінити на краще;
- безгосподарність;
- уміння планувати бюджет і розпоряджатися коштами;
- відчуття єдності колективу однодумців;
- заборону громадської діяльності;
- добровільні громадські організації і громадські рухи;
- незалежні засоби масової інформації;
- свободу і рівність;
- ініціативу та самодіяльність народу;
- залежність від свавільної влади;
- здатність вирішувати малі і великі справи в суспільстві;
- поміркованість і толерантність;
- несправедливість;
- значне число власників, які ні від кого не залежать матеріально;
- правову захищеність людини і громади;
- громадські цінності;
- безініціативність;
- уміння самоорганізуватися в громаді;
- безвідповідальність і байдужість;
- владу, яка придушує ініціативи громадян;
- самоврядування;
- діяльних та ініціативних депутатів від громади;
- добросусідство;
- дбайливе ставлення до своєї землі.

Підсумки заняття

- Хто і що є найвищою цінністю громадянського суспільства?
- Хто, що і як має робити, щоб різноманітні людські інтереси не стикались, щоб не порушувались права громадян?
- За яких умов людина в громадянському суспільстві є справді незалежною?
- Як ви розумієте багатоманітність у економічній, політичній і культурній сферах життя?

Заняття № 2

Тема. Гуманістична мораль членів громадянського суспільства.

Принципова відмінність гуманістичної і авторитарної моралі

Мета. Допомогти учням усвідомити принципову відмінність гуманістичної і авторитарної моралі, сформулювати навички аналізу

основних рис гуманістичної моралі. З'ясувати, чому для розвитку громадянського суспільства необхідна саме гуманістична мораль.

Зміст заняття

1.1. Привітання – знайомство (5 хвилин)

Вправа «Ім'я - рухи»

Мета: закріпити в пам'яті імена учасників, проявити учасникам індивідуальність, підвищити рівень згуртованості групи

Хід вправи

Учасники групи сідають в коло. Вчитель пропонує підлітку, котрий сидить справа, назвати своє ім'я, супроводжуючи це будь-яким рухом рук, ніг чи тіла.

Уся група повторює ім'я цього підлітка та рухи, які він зробив. Після цього хід передається по колу наступному учаснику, і так, доки всі не приймуть участь.

Після закінчення – обговорення.

Запитання для обговорення:

- що ви відчули в ході виконання цієї вправи?

1.2 Повторення правил роботи групи (5 хвилин)

Вправа «Правила»

Мета: сприяти створенню доброзичливої, комфортної атмосфери для творчої роботи.

Хід вправи

Учні сідають у коло для спілкування. Учитель говорить, що для того, щоб спілкування на занятті було ефективнішим, треба повторити правила, вироблені групою раніше, використовуючи плакат «Правила роботи групи», коротко їх повторює.

До уваги учителя:

- 1) Повторення правил роботи групи є дуже важливим моментом, оскільки це крок формування в учнів відповідальності за зміни, що відбувалися як у кожного особисто, так і в групі.
- 2) Для ефективності дії правил корисно встановити невербальні прикмети (наприклад, рука, випростана вгору відкритою долонею, може свідчити, що якесь правило було невиконане, а руки, схрещені на грудях, - про відмову брати участь у вправі).

1.3 Визначення очікувань учнів (5 хв)

Мета: визначити сподівання й очікування від заняття.

Хід вправи

Учитель пропонує учням по колу відповісти на запитання:

- Які знання ви хотіли б отримати з даної проблеми?
- Чого ви очікуєте від групи?
- Чого ви очікуєте від учителя?
- Чого ви очікуєте від себе?

А потім підсумовує очікування групи.

До уваги учителя

Відповіді учнів можна зафіксувати, прикріпити на плакат «Наші очікування». Учитель має звертатись до них під час заняття, робити коментарі щодо виконання очікувань учнів.

2. Сповіщення теми і мети заняття

2.1 Вправа «Незакінчене речення» (5 хв)

Мета: дати можливість кожному учневі висловити власні думки.

Учням роздають стікери, на яких вони пишуть «мораль – це.....»

Після написання учні зачитують свої роздуми, відбувається обговорення і дається визначення поняттю «Мораль»

2.2 Вправа «Функції моралі» (5 хв)

Мета: визначити функції моралі.

Хід вправи.

Учитель дає учням завдання скласти перелік функцій моралі і фіксує відповіді на дошці. Потім пропонує учням відповісти на запитання: «Які з цих функцій моралі є найважливішими? Давайте їх згрупуємо у 2 групи.

До уваги вчителя

Функції моралі:

- мотивуюча;
- регулятивна (авторитарна етика);
- світоглядна ціннісно-орієнтуюча функція (гуманістична етика).

2.3 Інформаційне повідомлення (5 хв)

Інформаційне повідомлення учитель починає з того, що знайомить учнів із стислою характеристикою гуманістичної та авторитарної моралі, деталізує функції кожної з них, показує зв'язок між гуманістичною мораллю і релігією.

2.4 Вправа «Відмінність гуманістичної та авторитарної моралі»

Мета: закріпити поняття гуманістичної та авторитарної моралі, з'ясувати принципову відмінність між ними.

Хід вправи

Учні об'єднуються в 3 групи. Кожній з них дається завдання:

- 1 група – знайти позитивне і негативне у понятті «авторитарна мораль»
- 2 група – знайти позитивне і негативне у понятті «гуманістична мораль»
- 3 група – з'ясувати принципову відмінність гуманістичної та авторитарної моралі.

По закінченню групи презентують свою роботу. Відбувається обговорення, учні роблять висновок.

Запитання для обговорення:

- З якою метою виконувалась вправа?
- Чи важко виявити принципову відмінність гуманістичної і авторитарної моралі?

Вправа - диспут «Есе про мораль».

Мета: спонукати учнів до аналізу та осмислення матеріалу.

Учні об'єднуються в 3 групи, яким пропонується продумати і написати есе (до 10 речень) на тему:

«Чому для розвитку громадянського суспільства необхідна саме гуманістична мораль?»

По закінченні роботи презентуються, відбувається обговорення і дискусія з даного питання.

Запитання для обговорення:

- Чи важко було сформулювати відповідь на поставлене запитання? Чому?

3. Підсумки теми.

Учасники групи відповідають на запитання: яку нову інформацію, які знання отримали в ході опрацювання теми? Чи здійснились ваші очікування? Висловлюються думки, які виникли в ході заняття, вносяться пропозиції щодо подальшої роботи.

До уваги вчителя

Орієнтовними правилами тренінгу можуть бути:

- приходити вчасно;
- добровільна участь у виконанні вправ і завдань;
- говорити від свого імені, про себе, свої переживання;
- один говорить – усі слухають;
- обговорювати дію, а не особу;

Заняття №3

Тема. Мораль і моральність. Основні цінності етики громадянськості

Мета: сприяти вихованню в учнів позитивних рис, демократичної культури, формування вміння аналізувати об'єктивну діяльність, відстоювати свою точку зору, поважати позицію інших, формування моральних переконань.

Хід заняття

Учитель. Епіграфом до нашого заняття ми вирішили обрати вислів: «Людська душа – то скринька, у якій багато цінних речей, але вистачає й мотлоху. Варто вчасно перебрати те, що в ній знаходиться, і викинути непотрібні речі». Чому саме ці слова? Думаю, що ви самі зрозумієте і висловіте свої думки щодо цього наприкінці години спілкування.

1.1. Вправа «Мій би.....про мене сказав»

Мета: відпрацювати вміння короткої самопрезентації.

Хід вправи

Учні стають у коло, кожен по черзі називає своє ім'я та говорить фразу, яка розпочинається зі слів: «Мій (друг, знайомий і т.п.) сказав би про мене, що.....». Наприклад, «мій сусід сказав би про мене, що я веселий і люблю жартувати». У вправі мають висловлюватись всі учні.

1.2. Правила роботи групи.

Учні повторюють правила тренінгу.

2. Інформаційне повідомлення «Гуманістична мораль як засіб становлення гуманної особистості» (матеріал в додатку)

2.1 Вправа «Коло співрозмовників»

Учні сідають у коло і за рухом годинникової стрілки продовжують по черзі фразу, яку розпочинає учитель:

- найбільше я ціную в людині такі якості.....

Учитель фіксує відповіді на дошці.

Запитання: Які ж людські якості, на вашу думку, відповідають вимогам громадянського суспільства. (обговорення)

2.2 Вправа «Квітка». Учні розподіляються на групи, які отримують пелюстки. Учитель пропонує учням скласти модель особистості громадянського суспільства. Робиться це у вигляді квітки, її середина – це людське сердечко (учитель показує і прикріплює на дошці), а пелюстки – те, що повинно до нього

кріпитись. Отже, якою повинна бути особистість громадянського суспільства?

(Учні обговорюють якості і записують їх на пелюстках різного кольору).

По закінченні – презентація «пелюсток».

Запитання: Чи важко було вам сформулювати основні моральні якості людини?

Висновок: Справді, саме такі якості повинні бути притаманні людині. Але досить часто у вирі бурхливого життя, жорстокої дійсності, яка на жаль, оточує нас, буває так, що ми забуваємо про високі людські цінності і не помічаємо того, що самі стаємо здобиччю власних помилок.

2.3 Вправа «Товариський суд»

Учасникам пропонують проблемні ситуації для обговорення в мікрогрупах. Група грає роль товариського суду, який має винести «вирок» ситуації. Потім усі учасники тренінгу обговорюють, чи був цей «суд» толерантним і чи можна бути толерантним у цій ситуації.

Учитель. Дуже часто ми потрапляємо в ситуації, які потребують негайного вирішення: «Як вчинити?» Я пропоную вам об'єднатись у групи. Кожна група отримує своє завдання. Ви маєте обговорити ситуацію, осмислити факти, вчинки з позиції гуманістичної етики.

Ситуації.

1. В одному зі старших класів школи, у якому вчилися представники різних національностей, склалася конфліктна ситуація: побилися хлопчики. Причиною бійки стало «національне питання». Дорослі – педагоги і батьки – зайняли різні позиції стосовно учасників і причин інциденту. Оскільки конфлікт набув великого розголосу і батьки «постраждалого» вважають себе і свою дитину ображеною, вони подали в суд на протилежну сторону з вимогою компенсації фізичного та морального збитку.

Яке рішення ухвалить товариський суд?

2. У молодіжному літньому таборі, де відпочивали представники Вірменії, Нагорного Карабаху й Азербайджану, спалахнув конфлікт між представниками різних етнічних груп. Молоді люди не хотіли вести спільну діяльність і навіть перебувати в «одному просторі», при цьому вони кривдили один одного. У справу довелося втрутитися товариському суду. Яке рішення ухвалить суд?

3. В одній із загальноосвітніх шкіл спалахнув конфлікт через те, що класним керівником 9-го класу було призначено вчительку, яка була членом секти «Свідки Ієгови». Вчителька на належному рівні проводила уроки, ніколи не вела релігійної пропаганди. І, хоча, жодних претензій до неї не було, батьки вимагали від адміністрації «захистити» їхніх дітей від сектантки. Яке рішення виніс би товариський суд?
4. У дитячому оздоровчому таборі проходила зміна для дітей-інвалідів «Повір у себе!» Поруч у цьому самому таборі, проводили заняття у школі обдарованих дітей. Одну з «обдарованих» дівчаток батьки забрали з табору, пред'явивши претензії керівництву табору за те, що дівчинка дістала психологічну травму, оскільки щодня бачила хворих дітей. Вони вимагали покарати винуватців за те, що ті не вжили заходів для того, щоб захистити групи дітей одну від одної і навіть не довели до відома батьків таке «небезпечне» сусідство. Яке рішення ухвалить товариський суд?

(Робота в групах над ситуативними завданнями. Учні висловлюють пропозиції щодо вирішення життєвих ситуацій, відповідають на запитання).

По закінченні роботи в групах – презентація ситуацій.

Висновок. Ваші відповіді свідчать, що ви вмієте об'єктивно аналізувати й оцінювати певні життєві ситуації.

2.4.Мозковий штурм «Основні цінності етики громадянськості».

Учитель пропонує учням продумати і називати основні цінності етики громадянськості.

Після обговорення відповідей, виділяємо основні:

- визнання людини найвищою цінністю;
- пріоритет прав людини;
- свобода особистості;
- рівність усіх перед законом;
- право на самостійне визначення Добра і Зла;
- плюралізм;
- автономія;
- толерантність;
- честь;
- совість;
- гідність;

- щастя;
- обов'язок.

Давайте спробуємо з'ясувати, що на ваш погляд означає кожна з цих цінностей.

За допомогою глосарію та спираючись на знання учнів, даються поняття основних цінностей етики громадянськості (їх можна записати в зошит).

2.5. Вправа «Емблема»

Робота в мікрогрупах по 3-4 особи. Мікрогрупам пропонується зобразити на аркушах емблему одного з понять цінностей етики громадянськості та прокоментувати його. Після презентації емблем їх вивішують на дошці.

- 1 група – визнання людини найвищою цінністю,
- 2 група – свобода особистості,
- 3 група – право на самостійне визначення Добра і Зла,
- 4 група – плюралізм,
- 5 група – почуття власної гідності.

Обговорення: 1. Чи буває повна свобода особистості? Де її межі?

2 Чим відрізняється свобода від вседозволеності?

Вправа «Моральність»

Учні об'єднуються у 3 групи. Кожна група отримує картку із завданням.

1 група – наведіть приклади «Добра» з позицій гуманістичної етики

2 група – поясніть вислів Цицерона «Ми повинні стати рабами законів, щоб стати вільними»

3 група – охарактеризуйте вислів К. Гельвеція «громадянином в широкому розумінні є той, хто причетний до владарювання і до підкорення».

(Відбувається обговорення в групах і презентація результатів обговорення. Учасники інших груп можуть висловлюватись також з усіх питань).

Висновок. Моральність є внутрішньою ціннісною основою духовності, культури суб'єкта, яка спрямовує людську активність на самоутвердження самоцінності особистості, усвідомлення обов'язків людини перед Батьківщиною, суспільством, природою.

3. Підведення підсумків

Вправа «Дерево підсумків»

Оснащення: кольоровий папір, скотч, плакат із зображенням дерева, стікери

Хід вправи

На столі лежать 2 стосики стікерів різного кольору, наприклад, синього і рожевого.

Учитель інструктує учнів:

- Ви бачите на столі аркуші. Вони знадобляться нам для підведення підсумків заняття. На аркушах рожевого кольору ви напишете свої позитивні враження від занять, а на аркушах синього кольору – побажання щодо поліпшення нашої роботи або про те, що вам сподобалось. Можна скористатися 2 кольорами або тільки одним. Після того, як ви опишете власні враження, підійдіть, будь-ласка, до малюнка дерева і наклейте свої аркуші на нього.

Учитель. Дякую. Наше заняття закінчене.

Матеріал для вчителя

Суспільство – це складна динамічна система, що включає в себе різних суб'єктів соціального спілкування (громадян, сім'ю, клас, групу, верству, націю, державу) та взаємовідносини між ними.

За сучасними уявленнями воно повинно складатися з політичної системи та громадянського суспільства.

Першу згадку про громадянське суспільство відносять до 17 ст., хоча його загальні ідеї та принципи зустрічаються ще у Платона і Аристотеля. В період формування індустріального суспільства європейські та американські просвітники активно досліджували його зміст і структуру. Але тільки у другій половині 20 ст. це поняття набуло широкого вжитку і стало чи не найважливішим у політології. Поняття «громадянське суспільство» багатозначне.

Громадянське суспільство – це суспільство, яке складається з вільних, незалежних громадян. У такому суспільстві люди взаємодіють, спілкуються і добровільно самоорганізуються на підставі спільних приватних інтересів у громади і об'єднання.

До найважливіших складових громадянського суспільства належать громадяни, сім'я, церква, незалежні засоби масової інформації та різноманітні добровільні об'єднання громадян, створені для реалізації потреб, інтересів і захисту своїх прав.

За уявленням мислителів 17-18 ст.ст. основу громадянського суспільства становлять окремі громади. Під цим поняттям вони

розуміли вільну, незалежну особу, власника, що має певні права та обов'язки і водночас усвідомлює себе членом суспільства і несе відповідальність перед ним. Важливим елементом громадянського суспільства є сім'я. Вона – первинна добровільна основа співжиття, основний осередок, де відбувається реалізація приватних неполітичних потреб особистості, засвоєння нею суспільних норм, цінностей та способів діяльності.

Інститутам громадянського суспільства притаманні певні спільні ознаки:

- недержавний характер;
- добровільність створення;
- право задовольняти приватні інтереси та потреби;
- діяльність на засадах самоврядування.

Умовно людина проводить своє життя у двох основних сферах життєдіяльності: приватній і суспільній, яка водночас включає в себе громадянське суспільство і державу.

Найбільшою є, безумовно, приватна сфера. У ній панує свобода вибору, приватна ініціатива, потреби та інтереси, які людина прагне задовольнити самостійно, без втручання інших людей і держави. Діючи в цій сфері, індивід сам вирішує, з ким товаришувати, куди піти, яку музику слухати, яку професію обрати, яких поглядів дотримуватись, з ким вступати в шлюб тощо. Власні інтереси, свобода, незалежність і вільний вибір – ось характерні риси приватної сфери життєдіяльності.

Державна сфера є частиною публічної (суспільної) сфери. Вона найменша. Тут панують закон, примус та обов'язок. Держава захищає загальносуспільні потреби та інтереси. Вона встановлює закони, надаючи своїм громадянам певні права та покладаючи на них певні обов'язки, слідує за їх дотриманням.

Громадянське суспільство є частиною суспільної сфери. Тут діють як окремі особи, так і їхні добровільні об'єднання, які прагнуть без втручання держави реалізувати як приватні, так і колективні інтереси. На відміну від державної сфери, у сфері громадянського суспільства панують багатоманітність (плюралізм) поглядів, ідей та цінностей і терпимість (толерантність). Рішення приймаються шляхом діалогу на основі узгодження (компромісу) протилежних потреб, поглядів та інтересів. У сфері громадянського суспільства відбувається взаємозв'язок між окремими індивідами на основі розуміння ними важливості спільного блага, співпраці, взаємодії.

Виходячи із сучасних поглядів на громадянське суспільство, його найістотнішими рисами є:

- існування в єдності (хоча й в суперечливій) з державою;
- визнання людини, її прав і свобод найбільшою цінністю;
- економічна, ідеологічна, політична свобода громадян та їхніх добровільних об'єднань;
- ринкові відносини подолання відчуження людини від засобів виробництва і результатів її трудової діяльності;
- наявність розвиненої соціальної структури (сукупність різноманітних груп, верств, прошарків населення) та відповідна система представлення їхніх інтересів через політичні партії, громадські організації, рухи тощо;
- плюралізм і толерантність в усіх сферах суспільного життя;
- усвідомлення особою інтересів суспільства й держави, її здатність добровільно обмежувати власні потреби та інтереси задля суспільного блага.

Основними функціями громадянського суспільства є створення оптимальних умов для задоволення потреб та інтересів його членів, формування політичних інститутів, захист власних основ.

Метою та основним напрямом діяльності громадянського суспільства є забезпечення умов для самореалізації окремих індивідів і колективів. Громадянське суспільство є тією сферою, де громадяни та їхні добровільні об'єднання на основі автономності та індивідуальної свободи реалізують економічні, соціальні, культурні та інші інтереси, які перебувають поза безпосередньою діяльністю держави. Саме в громадянському суспільстві реалізуються основні, невід'ємні права людини: на життя, свободу, особисту недоторканість, на свободу слова, думки, релігійних переконань, право володіти майном та брати участь в управлінні суспільними справами. Своїми діями громадяни повинні створити певні передумови, здатні забезпечити існування громадянського суспільства, в якому реалізуються права людини, її потреби та інтереси.

Демократичний політичний режим виступає гарантом прав людини, створює умови, за яких можлива реалізація інтересів громадян.

Гуманістична мораль як стержнева основа громадянського суспільства та засіб становлення гуманної особистості

Проблема специфіки виховання гуманної особистості вимагає від української педагогічної науки усвідомлення потреби саме в гуманістичній моралі, яка об'єктивно притаманна правовому громадянському суспільству, бо виходить за рамки вказівної і забороняючої систем та піднімається на більш високий рівень ціннісно світоглядної орієнтації.

Однак педагогічне осмислення і практична реалізація цієї проблеми гальмується неоднозначними, а часом діаметрально протилежними поглядами етичної науки на природу, специфіку і роль моралі в суспільстві. Камінь спотикання лежить у площині розуміння суті і функцій моралі. Одна група авторів стоїть на тих позиціях, що мораль не форма суспільної свідомості, а основна її функція - регулятивна (авторитарна етика). Найбільш повно ці ідеї представлені у працях О.В.Дробницького.

На даному етапі розвитку етичної науки все більшої значущості і поширення набувають погляди вчених Ю.М.Смоленцева, О.І. Гитаренка, В.Н.Щердакова, Ф.Н.Щербака та ін., які розглядають мораль як унікальний спосіб духовно-практичного освоєння світу людиною (гуманістична етика). У рамках даного підходу регулятивна функція моралі вже не є визначальною. Пріоритетне місце займає світоглядна ціннісно-орієнтуюча функція, оскільки моральна самореалізація особистості найбільш ефективно здійснюється завдяки активізації ціннісно-орієнтуючого потенціалу моралі.

При всій правомірності першого підходу, важливо усвідомити, що світоглядний, ціннісний аспекти моралі, звернення до внутрішнього світу особистості, визнання її самостійності, індивідуальності, автономності повністю ігнорується. У регулятивній функції переважає контрольно-вказівна, наказова сторона моралі, яка передбачає жорстку детермінованість поведінки особистості, що йде від суспільства і є зовнішньою для людини.

У механізмі ціннісної орієнтації акцент переноситься з суспільства на особистість. Посилюється ціннісно-світоглядний план, внутрішнє самовизначення людини у світі в цілому, і в моральних цінностях зокрема.

Цінність, на відміну від норми (заповіді, морального кодексу), передбачає вибір. Тому в повсякденних ситуаціях вибору найбільш яскраво проявляється особистісна сутність людини, рівень її моральної культури. Моральна норма - це конкретні правила поведінки, які визначають, як людина має вести себе у суспільстві. У них чітко простежується імперативний характер, а сама дія стимулюється громадською думкою. Однак, часто ця думка буває неоднозначною, орієнтованою на загальне. Це перешкоджає розвитку людської індивідуальності, самобутності, стриже всіх під одну гребінку.

Розглядаючи проблему суб'єкта моралі, гуманістична етика виходить з того, що мораль -- це завжди стосунки суб'єктів, причому рівноправних. Тому у сфері моралі людина не може не бути суб'єктом.

Гуманістична етика розглядає людину в її тілесно-духовній цілісності, визнаючи, що "мета людини -- бути собою, а умови досягнення такої мети - бути людиною для себе" (Е.Фромм).

Основи доброчесності закладені в самому характері зрілої і цілісної особистості, а зло полягає в байдужості до свого "Я". Гуманістична етика визнає цінністю не норми, принципи та ідеали, а саму людину, її життя й унікальність. Тому не самозречення і себелюбовство, -- а любов до себе, не нехтування індивідуальним, а утвердження свого істинно людського "Я" -- ось вищі цінності гуманістичної етики.

Гуманістична етика базується на вірі в людину, визнанні її автономності, незалежності, свободи й розуму. Вона вважає, що людина спроможна самотійно розрізняти добро і зло й правильно робити етичні оцінки. Людина для неї - "міра всіх речей". Немає нічого ціннішого, ніж людське життя.

Людина зростає до себе і свого щастя лише у взаємодії з іншими людьми. Крім цього, любов до іншої людини, будь-якої форми життя -- це її власна сила, завдяки якій вона рідниться зі світом і робить світ по-справжньому своїм. Гуманістична етика визначає ціннісні механізми моральної регуляції людської життєдіяльності, критерії морального прогресу.

Гуманістичні цінності проявляються в реалізації сутнісних сил людини, моральному вдосконаленні, особистісному розвитку. Тому, моральні цінності розглядаються через призму таких аспектів:

- аксіологічного - звернення особистості до вищих духовних

цінностей.

До них відносяться такі моральні феномени, як Добро, Свобода, Обов'язок, Честь, Совість, Гідність, Щастя, Любов. Вони співвідносяться не з нормою, а з уявленням про гуманістичний ідеал, як сходження людини до себе кращої;

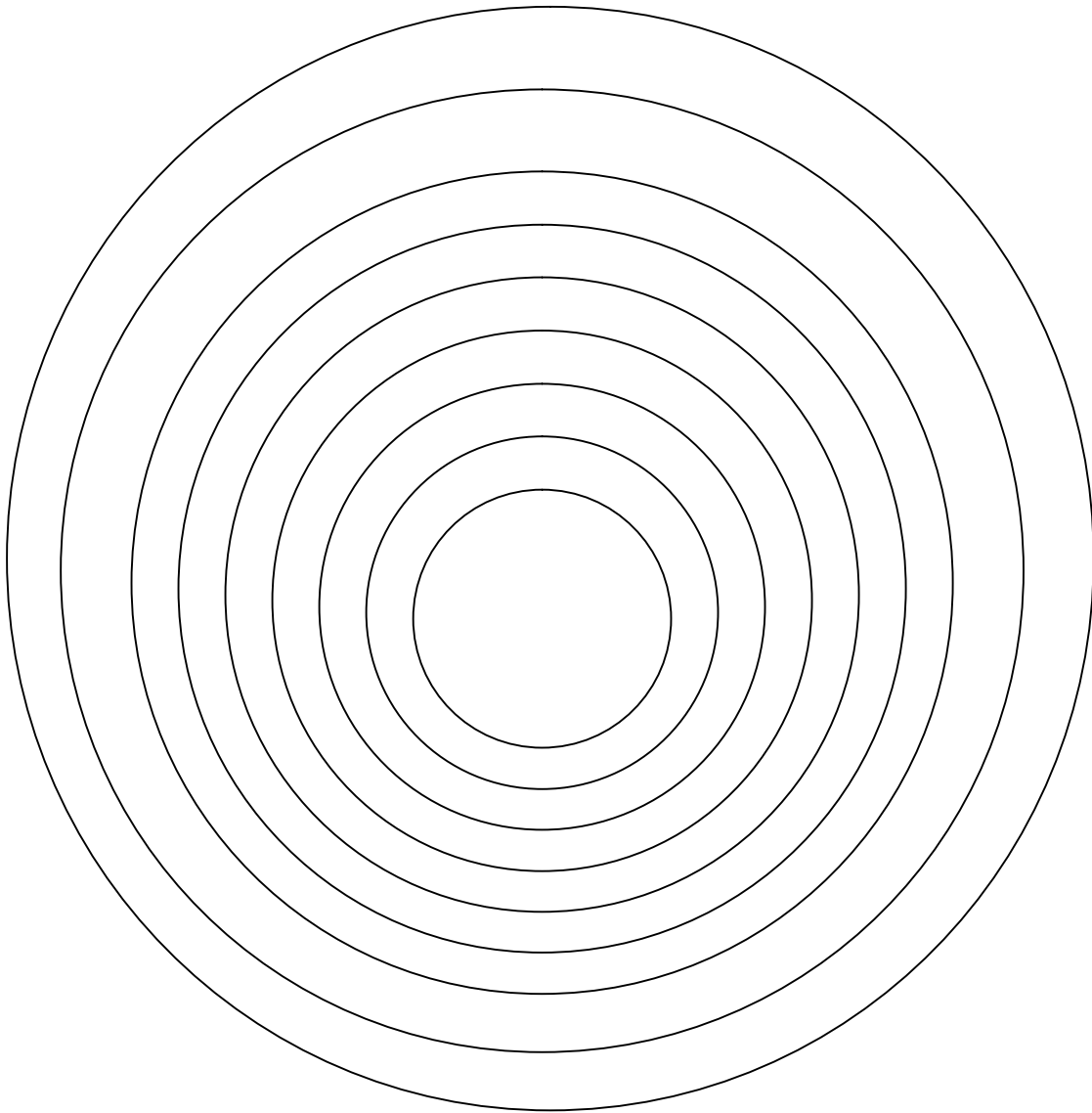
- гносеологічного -- залучення особистості до процесу пізнання гуманістичних цінностей, транскультурних принципів співжиття, співробітництва, лояльності і терпимості до інших. Оволодіння стичними знаннями, уміннями бачити те загальне, що не лише об'єднує людство, але й характеризує кожну людину зокрема. Засвоєння етичних правил у сфері спілкування і поведінки, застосування їх у повсякденному житті;
- когнітивного - пізнання особистістю через призму гуманістичних цінностей національної і загальнолюдської культур, самої себе, як суб'єкта діяльності і відносин, усвідомлення своїх можливостей;
- суб'єктно-особистісного - виявлення суті гуманістичного світогляду, усвідомлення своєї причетності до світу в усіх його проявах, становлення особистості як суб'єкта соціальних відносин.

Гуманістична мораль громадянського суспільства, яка є гарантом розбудови демократично-правової України, відрізняється від інших видів моралі тим, що його члени через свої організації вміють законним, цивілізованим способом відстоювати свої права, інтереси і свободи, не порушуючи миру і злагоди в суспільстві і тим самим зміцнюючи засади демократичної правової держави.

Гуманістична мораль базується на культурологічній основі, для якої характерний узагальнюючий, інтегративний підхід. Не відкидаючи ні натуралістичної природи моралі, ні ролі релігії в її розвитку, ні її соціальних основ, вона передбачає входження моралі в історичний процес і розглядає її як культурний феномен. Її сутність полягає в тому, щоб забезпечити баланс особистого і громадського блага, гармонізувати процес людського спілкування. МОРАЛЬ же означає реальний стан моральної свідомості, відносин, вчинків людини тобто те, що є в протиріччя тому, що мало було б бути.

Моральність є внутрішньою ціннісною основою духовності, культури суб'єкта, яка спрямовує людську активність на утвердження самоцінності особистості, усвідомлення обов'язків людини перед іншими людьми, перед Батьківщиною, суспільством, природою. У ставленні до особистості моральність виступає метою, перспективою її вдосконалення, вимогою. Її зміст проявляється у формі норм і оцінок, які мають загальний, обов'язковий для всіх характер. Моральність відображає гуманістичну перспективу розвитку людства визначає критерії оцінки людських цілей і засобів їх досягнення.

Кругова схема «Сфери життя людини»

Глосарій

(словник термінів)

1. Відповідальність – усвідомлення вимог, які трансформуються у власні завдання та практичне здійснення їх.
2. Гідність – це високе почуття і глибоке усвідомлення людиною (людністю) власної самоповаги.
3. Демократія – форма політичної організації суспільства, заснована на визнанні народу джерелом влади, послідовному здійсненні принципів свободи і рівності людей.

4. Добро – здатність людини творити благо на користь суспільства, іншої людини. Добро визначає позитивне ставлення до різних явищ з позиції визнання їх необхідними для співіснування людей. Добро – це почуття й усвідомлення людиною своєї здатності творити благо.
5. Духовність – це почуття й усвідомлення людиною (людністю) відповідальності за свою поведінку, свої вчинки перед самим собою, людьми, суспільством.
6. Зло – це почуття і усвідомлення людиною своєї здатності творити благо.
7. Мораль – норма поведінки в суспільстві.
8. Правда – почуття і усвідомлення людиною будь-якого знання як істини.
9. Плюралізм – (багатоманітність) – демократичний політичний принцип, який означає визнання множинності існуючих у суспільстві вартостей, інтересів, уподобань, думок, позицій, визнання права і повага до свободи вираження різних думок.
10. Порядність – це почуття і усвідомлення людиною (людністю) причетності та відповідальності стосовно власної самоповаги.
11. Самосвідомість – розумове осягнення і внутрішнє сприйняття людиною того реального факту, що вона належить до певного державного соціуму.
12. Совість – почуття й усвідомлення людиною (людністю) відповідальності за свою поведінку, свої вчинки перед самим собою, людьми, суспільством.
13. Толерантність – терпимість до чужих думок і вірувань.
14. Честь – це почуття і усвідомлення людиною (людністю) чистоти своєї репутації, авторитету, доброго імені.

МОРАЛЬНІСТЬ – РЕАЛЬНИЙ СТАН МОРАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ

(3 год.)

Тренінг для учнів 9-11 класів

Основні поняття до теми

- **Мораль** – від лат. *moralis*, це норми та правила поведінки в ставленні людей один до одного та до суспільства.
- **Моральність** – втілення приписів моралі в поведінці людей, стосунках між ними, ставленні людини до суспільства.
- **Моральні цінності** – моральні зразки, поняття, вимоги, настанови, правила, що дають можливість людині оцінювати дійсність та орієнтуватися в ній.
- **Обов’язок** – особиста відповідальність людини перед суспільством, державою, родиною, власним «я».
- **Самовдосконалення** – цілеспрямовані дії людини на розвиток власних духовних, фізичних здібностей, удосконалення свого способу життя.
- **Справедливість** – це якість, якою оцінюються відносини між людьми і яка визначає порядок людського життя, в якому існує відповідність між діянням і платою, гідністю й винагородою.
- **Великодушність** – якість людини, сповненої добрими, благородними почуттями.
- **Самооцінка** – певне ставлення особи до власних чеснот та вад.
- **Загальнолюдські цінності** – моральні норми, які є спільними для різних народів та культур і які втілено в найкращих людських рисах та взаєминах, наприклад, милосердя, справедливість, людяність, добро.
- **Толерантність** – терпиме ставлення до поглядів, відчуттів, думок інших людей; визнання права іншої людини на власне світосприйняття.
- **Людяність** – щире, доброзичливе ставлення до інших; уважність до чужих потреб.

- **Милосердя** – діяльне прагнення допомогти кожному, хто має в цьому потребу.
- **Співчуття** – повага, чуйне ставлення до чужого горя, проблем, переживань.
- **Чуйність** – уважність і сердечне ставлення до людей.
- **Духовність** – вияв внутрішнього світу людини; здатність до творення духовного світу, до самовдосконалення, самопізнання.
- **Громадянськість** – усвідомлення громадянином своїх прав та сумлінне виконання обов'язків перед державою та суспільством.
- **Громадянське суспільство** – такий суспільний устрій, за якого створено мережу добровільних об'єднань задля вираження, задоволення й захисту різних груп населення і в якому прагнуть до побудови моральних відносин між усіма громадянами країни.
- **Гуманістична мораль** – моральні норми, що просякнуті турботою про благо людини, повагою до її гідності, людяністю.
- **Свобода волі** – можливість самостійно обирати власні цілі, наміри, спосіб дії, керуючись моральними настановами й цінностями.
- **Свобода дії** – можливість діяти без заборон у будь-якій галузі.
- **Свобода творчості** – право людини втілювати мрії і задуми, створюючи нове, оригінальне, креативне.
- **Права людини** – можливості людини мати певні матеріальні, культурні, духовні блага, які забезпечують їй умови для нормального життя й розвитку.
- **Суспільна справедливість** – це забезпечення державою прав і свобод усіх членів демократичного громадянського суспільства, взаємоповага громадян до прав одне одного, щонайповніше дотримання у взаєминах людей моральних та правових норм.
- **Патріотизм** – моральний принцип, який характеризує ставлення людей до своєї країни, що проявляється в певному способі дій і складному комплексі почуттів, що, як правило, зветься любов'ю до Батьківщини, яка включає:

турботу про інтереси і історичну долю країни і готовність заради них до самопожертви.

- **Шовінізм** – ідеї та думки, що проповідують зверхність, панування однієї нації за рахунок пригнічення інших, розпалюють національну ворожнечу.

Тема: Поняття та ознаки моральності (2 год)

Епіграф: «Один лише урок моральності годиться для дитинства і високою мірою важливий для будь – якого віку – це не робити нікому зла» (Ж.Ж. Руссо)

Мета:

Навчальна: сформувати уявлення про сутність поняття «моральність»; ознайомити учнів з основними моральними цінностями людства;

Розвиваюча: розвивати уміння учнів аналізувати і розрізняти, на конкретних прикладах, людські чесноти і вади; шукати шляхи подолання вад;

Виховна: сприяти духовному збагаченню дітей через усвідомлення загальнолюдських цінностей.

Після цього уроку учні зможуть:

- витлумачувати поняття «моральність» та характеризувати його складові;
- висловлювати судження про роль моральних цінностей у розвитку суспільства в цілому й житті людини зокрема;
- аналізувати ситуації, застосовуючи засвоєні моральні приписи;
- відокремлювати власні чесноти і вади.

Базові поняття: мораль, моральність, загальнолюдські цінності, самовдосконалення, толерантність, людяність, гідність, обов'язок, право.

Методи та прийоми: «мозковий штурм», робота в парах, групах, «Сократівська бесіда», «займи позицію», «зміни позицію».

Міжпредметні зв'язки: етика, правознавство, історія, література.

Структура заняття.

План.

- I. Моральність – згусток всіх чеснот.
- II. Чесноти – ознаки сили, вади – слабкості.

III. Покарання, його міра і мета.

Хід заняття:

I. **Вчитель:** Наша розмова сьогодні є логічним продовженням попередніх тем. Протягом тривалого часу ви знайомилися з різними поняттями, принципами, положеннями, які становлять зміст гуманістичних цінностей, притаманних людському суспільству. Пропоную пригадати дещо з того, про що йшлося раніше, у світлі нашої теми. Перед вами картки з поняттями (їх 24), які вам відомі.

Протягом 1 хвилини обговорення в парі виберіть 10 визначень, які, на вашу думку, розкривають поняття «моральність».

Вправа: «Спільна думка»

• Мораль	Моральні цінності
• Обов'язок	Самовдосконалення
• Справедливість	Великодушність
• Самооцінка	Загальнолюдські цінності
• Толерантність	Людяність
• Милосердя	Співчуття
• Чуйність	Духовність
• Громадянськість	Громадянське суспільство
• Гуманістична мораль	Свобода волі
• Свобода дії	Свобода творчості
• Права людини	Суспільна справедливість
• Патріотизм	Шовінізм

Вчитель: Отже, підіб'ємо підсумки роботи. На вашу думку, зміст поняття «моральність» розкривається через Це все – якості, властиві досконалій людині. Наявність таких якостей, рис допомагає людині обрати сторону добра у житті, тобто керуватися певними моральними нормами. Значить, **мораль** – від лат. *moralis*, це норми та правила поведінки в ставленні людей один до одного та до суспільства. А вивченням цих норм та правил займається наука...

Учні: Наука «етика»

Вчитель: І етика, і мораль мають бути для кожної людини своєрідним орієнтиром, щоб не сплутати добро і зло, щоб не схибити, обираючи свій шлях. Це можливо, якщо втілювати в життя неписані закони – моральні правила.

Моральність – втілення приписів моралі в поведінці людей, стосунках між ними, ставленні людини до суспільства. Зовнішній вияв моральності називають вихованістю.

Проблеми моральності турбують людство з давніх часів, оскільки наявність сильних моральних устоїв чи їхній брак може істотно вплинути не тільки на людину, а й на суспільство в цілому. Так, римська цивілізація виникла на основі позитивних моральних цінностей, що стало передумовою для великих досягнень. Та з втратою моральних устоїв імперія почала руйнуватися з середини. Щось подібне відбувається і в нашому суспільстві. Чи не так?

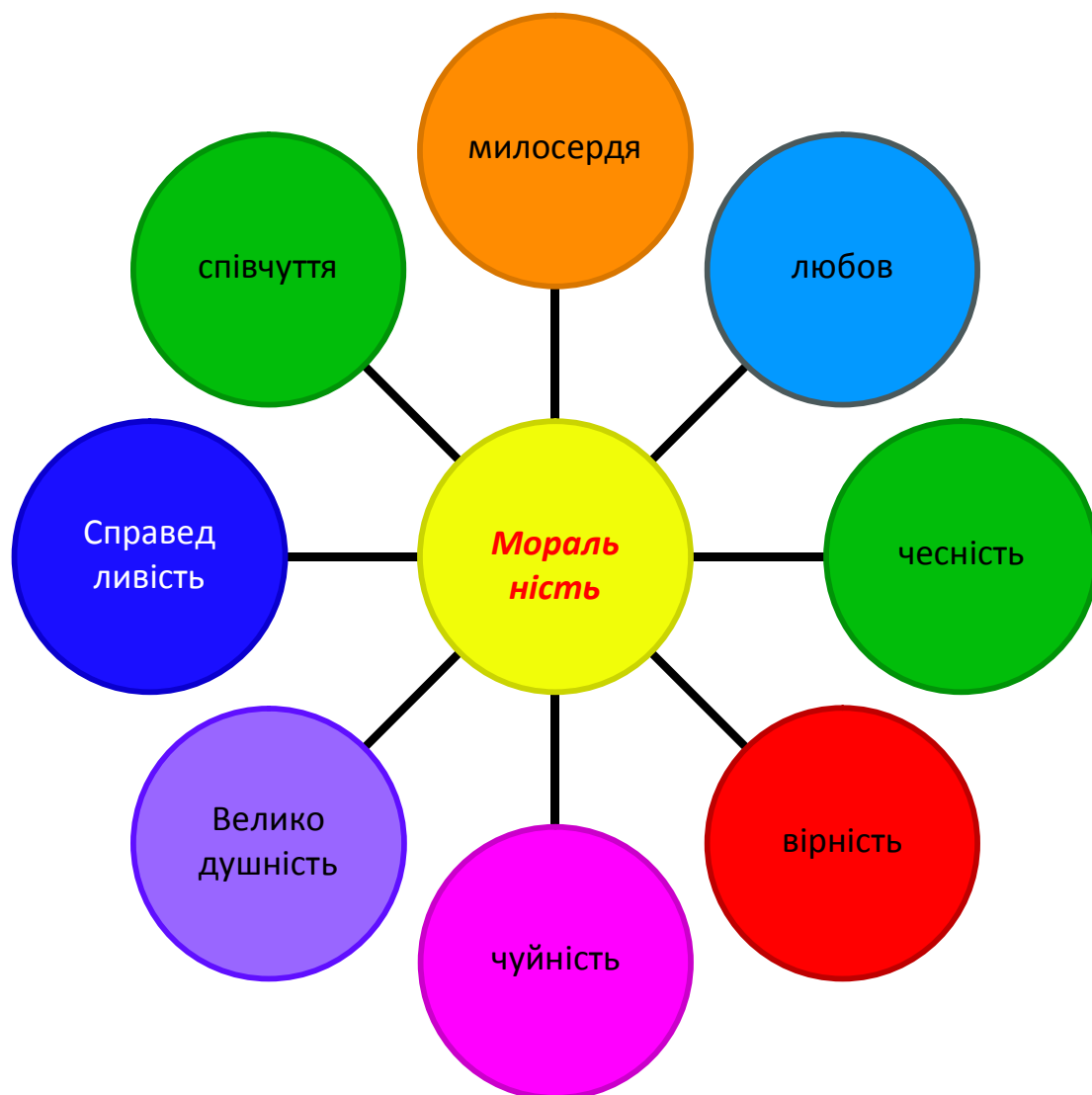
Щоб розібратися з питанням правильного вибору моральної життєвої основи, спробуємо відповісти на декілька питань:

1. Що таке моральний спосіб життя?
2. Звідки нам відомо, що правильно, а що ні?
3. Як вести життя морально?

Вправа «Сократівська бесіда» - вищезгадані питання записуються на дошці, але на них не шукають «правильної» відповіді. Кожен учасник робить для себе свій власний вибір. Ця форма сприяє розвитку мистецтва мислити, вміння ставити запитання там, де вони не лежать на поверхні, ламаючи очевидність банальних суджень. До запропонованих питань учні ставлять ряд попередніх запитань, від яких залежить вибір відповіді. Бесіду доцільно проводити в колі.

Висновок: Кожна людина має знайти в собі ті критерії, які завжди, в будь-яких народів вважалися добром – милосердя, любов, справедливість, чуйність, доброзичливість і т. ін. Наявність саме таких чеснот є проявом моральності людини.

Діаграма

Моральність – згусток усіх чеснот

II. Життя свідчить, що жити за моральними принципами дуже важко, практично неможливо, навіть за наявності в людини усіх чеснот.

- Чому?

- Де причина наших проблем?

- Чому людям важко виробити в собі сталість моральної поведінки?

Вправа «Мозковий штурм». Діти дають відповіді на поставлені питання.

(Приблизний зміст відповідей - оскільки ніхто не може добитися моральної досконалості, то чому б не визнати того, що справді люди припускаються помилок; тут уже нічого не вдієш; годі переживати з цього приводу.)

І все-таки, ми не можемо ігнорувати аморальність і миритися з моральним падінням.

По-перше, тому, що в більшості випадків аморальність одних людей шкодить іншим.

Учням пропонується навести приклади з життя.

По-друге, більшість людей все-таки прагне високих моральних принципів.

- Чому?

Учні висловлюють свої міркування, які слід зафіксувати на дошці.

По-третє, в кожного з нас жевріє надія, що кожен з нас може стати доброчесним.

Вправа «Займи позицію». На фліп – чарті аркуш паперу, розділений навпіл; зліва – «доброчесність – це сила», з права – «доброчесність слабкіша від зла». Учні за допомогою постерів висловлюють свою позицію.

Аналізується ставлення дітей до проблеми, підводиться підсумок (в залежності від результату вправи).

Висновок: Людина, яка керується в житті чеснотами, сприймає життя як дарунок в усіх його проявах. Людина, яка позбавлена моральних настанов, не має духовних сил радіти за інших; заздрість, злостивість, жадоба, можливо, покращають добробут такої людини, але не дають їй душевного спокою.

- Поміркуйте, чи були у вашому житті випадки, які підтвердили б цей висновок або його спростували?!

Після висловлювань дітям пропонується виконати вправу «Зміни позицію».

III. Усі ми живемо у вельми складному й суперечливому світі, в якому легко втратити орієнтири. За багатовікову історію людство пережило безліч потрясінь: війни, природні лиха, голод, хвороби, що супроводжуються смертями багатьох людей. Лише Друга світова війна забрала життя понад 60 млн. людей, більш як 90 млн. стали інвалідами. Та і зараз в усіх країнах світу незалежно від суспільного ладу зростають такі явища, як алкоголізм, наркоманія, злочинність, моральна деградація, що ведуть, в решті решт, до замаху на найдорожчу цінність – людське життя. Самі собою виникають роздуми:

- Хіба можна вважати такий світ добрим?
- Хто винний у цих проявах зла?
- Яким має бути покарання за скоєне зло?

Діти висловлюються, усі вислови записуються на дошці.

Є речі, які дуже важко простити. Фізичне або моральне насильство, зрада, підлість – все це залишає в душі надзвичайно глибоку рану. Чи можна чекати від людини, щоб вона простила того, хто примусив її або її близьких страждати? Ми знаємо, що існують відповідні державні органи, які дають оцінку вчинкам людини (злочин або ні) і вирішують ступінь покарання винного. Проте, постраждавши дуже рідко вважають покарання справедливим. А про прощення мова взагалі не йде. Німецький поет XIX століття Генріх Гейне якось сказав(мабуть, жартома): «Ми повинні прощати наших ворогів, але нехай їх спочатку повісять».

Пропоную обговорити у групах наступні проблеми:

- Кому належить право визначати покарання?
- Яку мету передбачає покарання?
- Якою, виходячи з мети, повинна бути міра покарання – «око за око»?
- Чи здатні ви слідувати християнській заповіді про прощення своїх ворогів?

Спільна думка учасників групи записується на дошці. Як правило, діти рідко погоджуються з думкою про прощення і дуже часто підтримують «око за око», тому можна запропонувати їм роздум над притчею.

«Одному юнакові наснилося, що він увійшов до великої, але зовсім пустої крамниці. За прилавком стояв янгол.

- Що ви продаєте? – спитав юнак.
- Все, що бажаєте, -- ввічливо відповів янгол.

Юнак зрадив:

- Я хотів би покласти край усім злочинам, війнам, хотів би справедливості для скривджених, щедрості до жебраків, терпимості до чужинців, любові в родинях, праці для безробітних і ...

- Перепрошую, пане, -- перервав його янгол.

- Ви мене не зрозуміли. Ми не продаємо плодів, а тільки насіння.»

ВПРАВА. **«Народ скаже - як зав'яже»**

Чи може бути прямою тінь, якщо стовбур кривий? (арабське прислів'я)

Не рий іншому яму – сам в неї попадеш. (російське прислів'я)

Не сій лихо – горе пожнеш. (українське прислів'я)

Вирости в душі своїй квітку правди і вона дозріє плодами щастя.

Швайцер С.І.

ПАТРІОТИЗМ – ЗАГАЛЬНА ПОТРЕБА ЯК УКРАЇНИ, ТАК І КОЖНОГО УКРАЇНЦЯ

(1 год)

**Воскресайте, камінні душі,
Розчиняйте серця і чоло,
Щоб не сказали грядущі:
«Їх на землі не було».**

В.Симоненко

Мета:

Навчальна: сформувати знання про характерні ознаки патріотизму, навчати

розрізняти поняття «патріотизм» та «шовінізм»;

Розвиваюча: розвивати уміння порівнювати активну громадянську позицію та пасивність спостерігача, аналізувати матеріал та робити висновки;

Виховна: сприяти формуванню громадянської та національної свідомості.

Після цього уроку учні зможуть:

- витлумачувати поняття «патріотизм» та характеризувати його складові;
- висловлювати судження про активну громадянську позицію та пасивність спостерігача;
- аналізувати ситуації, застосовуючи засвоєні моральні приписи;
- оцінювати відповідальність за долю Вітчизни, пояснювати свою позицію.

Базові поняття: патріот, патріотизм, активна громадянська позиція, відповідальність за долю держави, націоналізм, шовінізм.

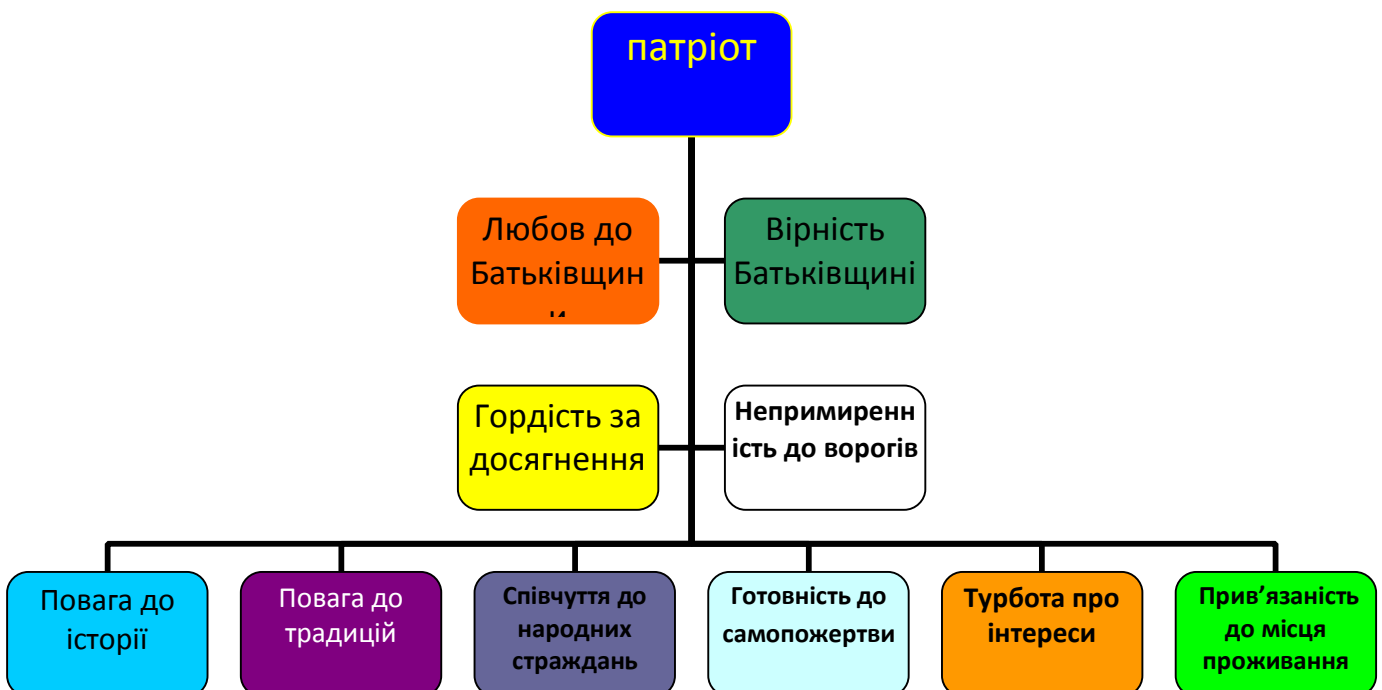
Методи та прийоми: «мозковий штурм», робота в групах, дебати, скарбничка мудрих думок, «вислови бажання».

Міжпредметні зв'язки: етика, правознавство, історія, література.

Слова «патріот», «патріотизм» вживаються досить широко і часто. Але що ми вкладаємо в ці слова, який зміст, які почуття? В.Г. Белінський, російський письменник XIX століття, говорив: «Хто не став попередньо людиною – той поганий громадянин». Чи вважаєте ви, що патріотизм – є одним з непохитних й незаперечних моральних принципів? І, якщо так, то спробуємо наповнити це поняття змістом.

Вправа: Добрати риси, притаманні патріоту. Робота в невеликих групах. Риси, що збігаються, вносяться в схему.

РИСИ СВІДОМОГО ГРОМАДЯНИНА

«Патріотизм – це не значить лише одна любов до Батьківщини. Це значно більше. Це усвідомлення своєї невід’ємності від Батьківщини і невід’ємне переживання разом з нею її щасливих і нещасних днів». Ці слова належать всесвітньо відомому російському письменнику Л.М. Толстому та вони залишаються актуальними для будь – якої країни і будь – якого часу.

Давайте обговоримо!

- Чи всі українці є патріотами?
- Як людина може довести свій патріотизм?
- Чи може бути патріотом України не українець?
- Чи може бути патріотом людина, яка не живе в країні?
- Чи є сьогодні необхідність у патріотизмі?

Висловлені міркування є підготовкою до дебатів на тему «Яким буде майбутнє України».

Вчитель: Пропоную об’єднатися в групи за такими принципами:

- ❖ Прихильники точки зору «Українці – громадяни Всесвіту»;
- ❖ Прихильники точки зору «Україна – для українців»
- ❖ Прихильники точки зору «Нам потрібен розумний патріотизм»»
- ❖ Прихильники точки зору «Патріотизм – рушійна сила розвитку держави».

Порядок роботи на даному етапі:

- ✓ Кожна група одержує три конверти з точками зору опонентів;
- ✓ Кожна з груп захищає свою точку зору протягом трьох хвилин.
- ✓ Інші групи ставлять запитання і намагаються спростувати захист;
- ✓ Вчитель має право ставити уточнюючі запитання, що корегують точку зору груп.
- ✓ Після закінчення захисту учні можуть змінити точку зору (якщо мають бажання) і перейти до іншої групи.
- ✓ Учні роблять висновок і приходять до більш-менш єдиної точки зору.

Вчитель: Ми маємо усвідомити, що наша доля невід’ємна від долі України, тож, якщо ми невдоволені поміченими негараздами, бідами (суспільними і особистими), ми маємо діяти, тобто змінювати себе і життя навкруги. Так в усі часи вчиняли найкращі.

Вправа «Скарбничка мудрих думок»

«Якщо житимете в любові, Бог буде при вас і дасть Вам перемогу над ворогами; а як житимете ненависно, в суперечках, той самі загинете і стратите землю Ваших батьків і дідів, яку вони здобули великим трудом»

Ярослав Мудрий.

«Будь громадянином, бо батьківщина потрібна для твоєї безпеки, для твоїх задоволень, твого добробуту» (Французький філософ XVIII ст. Гельвецій).

«Від народження тварини, що ходять у пустелі, знають ями свої, птахи, що літають у повітрі, відають гнізда свої, риби, що плавають у морі і річках, відчують глибини свої, бджоли і тому подібні захищають вулики свої – так і люди, де народились і вигодовані, до того місця велику любов мають»

(Білоруський просвітителі XVI ст. Франциск Скорина)

Українські народні прислів'я:

«Земля рідна, хоч і бідна, чужина, хоч і золота, серце не радує»

«Батько – найкращий товариш для сина, для українця найрідніший край – Україна»

«Герою Батьківщина дорожча за життя»

«Чужина батьківщиною не стане»

Підсумок заняття:

Вчитель: Уявіть собі, що ви впіймали золоту рибку. Вона може виконати лише одне ваше бажання. Запишіть його на стікері, прикріпіть до зображення золотої рибки та проголосіть, адже думки мають здатність матеріалізуватися.

Видання підготовлено до друку та віддруковано
редакційно-видавничим відділом ЧОІПОПП
Зам. № 1377 Тираж 100 пр.
18003, Черкаси, вул. Бидгощська, 38/1